

R E C E N Z J E I S P R A W O Z D A N I A

ROCZNIKI TEOLOGICZNE
Tom XLIV, zeszyt 1 – 1997

Hugolin L a n g k a m m e r OFM, *Mały słownik biblijny*, wyd. 2, Wrocław: Wydawnictwo św. Antoniego 1995, ss. 287.

W języku polskim mamy już kilka Słowników biblijnych. Są to jednak tłumaczenia z obcych języków. Jedyny rodzimy Słownik biblijny, samodzielnie opracowany przez jednego autora polskiego, to właśnie *Mały słownik biblijny* O. Hugolina Langkammera. Drugie wydanie tego Słownika w stosunku do pierwszego zostało wzbogacone o pokażną liczbę haseł, dokładnie 184. Nowe wydanie prezentuje ponad 1200 haseł. Obejmują one te dziedziny, które dla Słownika biblijnego są znaczące, a więc: wydarzenia, osoby, historię, orędzie zbawcze (zawarte w różnych tradycjach i księgach), teologię, hermeneutykę, tematy parabiblijne, żeby wymienić najważniejsze.

O. Langkammer bardzo dobrze opanował leksykografię. Brak tego aspektu metodologicznego w opracowaniu haseł widoczny jest w słownikach przetłumaczonych na język polski. W Słowniku O. Langkammera znajdujemy niemal zawsze odpowiedź na dwa pytania: jedno jest pytaniem o istotę rzeczy, a drugie o szersze rozwinięcie zagadnienia. Na przykład hasło: *Olbrzymi* – „istoty większe i potężniejsze od ludzi [...]” lub hasło: *Ojciec* – „W patriarchalnym systemie ST określenie «ojciec» odnosiło się nie tylko do naturalnego ojca [...]”. Jakżeż daleko od tej precyzji O. Langkammera odbiega *Praktyczny słownik biblijny* (red. A. Grabner-Heidera). Można by tu mnożyć przykłady niedociągnięć leksykograficznych.

Słownik O. Langkammera zasługuje także na uznanie z racji merytorycznej strony opracowania poszczególnych haseł. Pozwolę sobie w tym miejscu zacytować opinię jednego z najwybitniejszych teologów polskich, ks. prof. dra hab. Czesława Bartnika, na temat Słownika: „Uwzględnienie najnowszego stanu badań i kompetencje samego autora (ponad 35 pozycji książkowych w różnych językach) czyni to dzieło niezbędnym podręcznikiem dla teologów, katechetów, księży, studentów i wszystkich spragnionych wiedzy biblijnej i pogłębienia treści zbawczych Słowa Bożego”.

Charakterystyczny dla Słownika O. Langkammera jest także wybór miejsc biblijnych, na które powołuje się autor. Przy takim hasle jak *Bóg*, Słownik nie może się przecież przerodzić w konkordancję biblijną. Dlatego autor zrezygnował z przywoływania cytatów. Tylko w dwóch wyjątkowych wypadkach powołuje się na Pismo święte.

Jeszcze jedna niezwykle pozytywna cecha Słownika. Umiejętność poświęcenia odpowiedniej uwagi poszczególnym hasłom. Prorok i Księgi Izajasza (Proto-Deutero-Trito) otrzymały niemalże cztery szpalty, z racji ważności tych ksiąg dla historii zbawienia, a w szczególności dla Nowego Testamentu. Słusznie prorok Aggeusz nie otrzymał całej szpalty.

Niestety w Słowniku wkradł się błąd przy hasle *Habakuka księga*. Jest to wyraźna wina Wydawnictwa, gdyż w pierwszym wydaniu hasło to zostało należycie opracowane.

Omówienie Słownika jest raczej wrywkowe, chociaż recenzent zapoznał się bardzo dokładnie z całością. Dlatego też mogę twierdzić, że *Słownik biblijny* O. Langkammera spełnia trzy zasadnicze postulaty stawiane każdemu słownikowi: opracowanie leksyko-graficzne nie budzi zastrzeżeń, jest wręcz wzorcowe; merytoryczne założenia zostały wykonane; hasłowe ujęcie w tym Słowniku jest wzorowe. A co najważniejsze, Słownik zawiera najnowsze wyniki badań z zakresu wiedzy biblijnej.

Gabriel Witaszek CSSR

Ks. Julian Warzecha, *Dawny Izrael od Abrahama do Salomona*, Warszawa 1995, ss. 214.

W polskiej biblistyce od dawna brakowało naukowego opracowania historii Izraela. Ostatnim dziełem tego typu była opublikowana w roku 1961 *Historia czasów Starego Testamentu* pióra wybitnego asyriologa, ks. prof. Józefa Jelity. Zrozumiałe, że pisana w epoce przedsoborowej, nie mogła ona uwzględniać zdobyczy współczesnej biblistyki i archeologii. Soborowa Konstytucja o Objawieniu zachęciła nadto egzegetów katolickich do zainteresowania się bogactwem gatunków literackich, jakimi posłużyli się autorzy biblijni w ukazaniu dziejów Izraela.

Ostatnio sytuacja studentów biblistyki w tym względzie nieco się poprawiła. Pomijając beletrystyczne opracowanie dziejów dawnego Izraela pióra Michaela Granta, otrzymaliśmy dwa ważne przekłady z języka angielskiego. Chodzi o nieco już przestarzałą, ale solidnie napisaną *Historię Izraela* J. Brighta (przeł. J. Radożycki, Warszawa 1994, ss. 440) oraz o zbiorową pracę autorów chrześcijańskich i żydowskich pt. *Starożytny Izrael. Od czasów Abrahama do zburzenia Jerozolimy przez Rzymian* (przeł. W. Chrostowski, Warszawa 1994, ss. 381). Oba dzieła reprezentują dawny sposób ujmowania historii świętej, szacunek dla tradycji, ale też brak uwzględnienia różnorodności literackich gatunków Biblii.

Dlatego z radością należy powitać wydaną ostatnio przez Akademię Teologii Katolickiej pracę ks. prof. Warzechy, długoletniego wykładowcy dziejów Izraela. Jego ujęcie różni się od dotychczasowych właśnie poszerzeniem warsztatu metodologicznego. Jest on świadom, jak trudno przeciętnemu czytelnikowi Biblii odróżnić świętą „historię zbawienia” od świeckiej historii rozumianej w duchu dawnej szkoły niemieckiej jako opis „nagich faktów”. Otóż dzisiaj wiadomo dobrze, że w historiografii nie ma nagich faktów. Od najdawniejszych czasów po dzisiejsze środki masowej komunikacji, fakty przekazywane są w otoczce interpretacji, mniej czy bardziej subiektywnej. Nowością pracy ks. Warzechy jest Wprowadzenie (s. 15-24), w którym zapoznaje on czytelnika ze źródłami do dziejów biblijnych oraz metodami stosowanymi współcześnie w badaniach nad początkami Izraela. Po przedstawieniu czterech podstawowych tradycji Pięcioksięgi (J, E, P i D), zwraca uwagę na historyczną wartość innych tradycji biblijnych (zwł. prorockiej) i na bogactwo źródeł pozabiblijnych, czerpanych z archeologii i epigrafiki. Następnie, już pokrótce, wspomina on o nowych metodach badania tych źródeł: metodzie socjologicznej i antropologicznej. Przestrzega przy tym, aby nie absolutyzo-

wać tych metod; natomiast wtedy „gdy są (one) stosowane z rozważą, mogą przynieść ciekawe wyniki” (s. 24).

Właściwa treść książki J. Warzechy została podzielona na dwie części. Pierwsza z nich (s. 25-96) nosi tytuł „Wspomnienia (wyobrażenia) o czasach przed królestwem”. Dotyczy ona epoki patriarchów, wyjścia z Egiptu i „sędziów”. Sformułowanie tytułu tej części pracy ma zwrócić uwagę na szczególnie charakter opowiadań Pięcioksięgu. Chodzi o to, że relacje o wydarzeniach tam opisanych są znacznie późniejsze i trzeba je traktować z dużą ostrożnością. Nie jest to jeszcze historia w sensie ścisłym, gdyż brak dokumentów źródłowych utrudnia weryfikację faktów. Autor książki słusznie zatrzymuje się więc na samych przekazach literackich, nie próbując rekonstruować jednoznacznie przebiegu akcji. Stwierdza jednak wyraźnie, iż przekazy biblijne nie są sprzeczne z ogólnym tłem historyczno-politycznym i kulturowym epoki. Jest to stwierdzenie bardzo ważne dla czytelnika Biblii, chroniąc go przed pochopnym wnioskiem, jakoby opowiadania Ksiąg Rodzaju i Wyjścia były tylko zbiorem mitów i legend, co sugerują nieodpowiedzialne publikacje (por. R. Graves i R. Patai, *Mity hebrajskie*). Ks. Warzecha upewnia nas o przynajmniej minimalnej historyczności tych przekazów, skoro nakreślone w nich wydarzenia przedstawiają się wiarygodnie na tle epoki Późnego Brązu (ok. 1400-1200 przed Chr.), znanej z przekazów historycznych.

Epokę patriarchów bowiem zdaje się Autor datować, wbrew obiegowej opinii, właśnie na okres Późnego Brązu. „W tej epoce lepiej mieszczą się zwyczaje społeczności tworzonej przez hodowców drobnego bydła w ramach społeczeństwa dymorficznego (ludność osiadła, z którą nomadzi żyją w pokoju i stałym kontakcie). W tym też okresie zasiedlone były miasta, wymienione w opowiadaniach o patriarchach” (s. 48). Z tego też względu odległość pomiędzy epoką Księgi Rodzaju a historią Wyjścia staje się minimalna. Autor może więc nakreślić wspólne tło historyczne dla obydwu tych epok. Jest to oczywiście teza dyskusyjna, ale też ks. Warzecha przedstawia ją tylko jako propozycję, uzasadniając racjami naukowymi.

Końcowy rozdział części pierwszej mówi o „zaistnieniu Izraela w Kanaanie”, a więc o epoce przedstawionej w Księdze Jozuego i Sędziów. Jest to kwestia szczególnie żywo dyskutowana w nauce w ostatnich dziesięcioleciach. Autor rzetelnie przedstawia różne teorie (imigracji, podboju, rewolucji), skłaniając się osobiście ku modelowi ewolucji (de Geus, Lemche). Późniejszy Izrael mianowicie, przynajmniej częściowo, wywodzi się spośród ludności dawnego Kanaanu. Jeśli tak, to grupa przybyła z Egiptu pod wodzą Mojżesza stanowi tylko część późniejszej ligi pokoleń zwanej biblijnym Izraelem. W myśl tej teorii proces „stawania się” Izraela dokonał się raczej pokojowo, wbrew sugestiom Księgi Jozuego.

Wracając do tytułu pierwszej części pracy J. Warzechy, bardziej uzasadniony wydaje się termin „wspomnienia” niż „wyobrażenia” (o czasach przed królestwem). Blok literacki Rdz-Sdz jest bowiem świadectwem żywej pamięci poszczególnych szczepów Izraela, a nie tylko wyobraźni literackiej późniejszych redaktorów Biblii.

Nieco krótsza część drugiej książki (s. 97-149) omawia „powstanie i rozwój monarchii”. Nowością ujęcia ks. Warzechy jest punkt 2 tej części: „Pojęcie i geneza monarchii” (s. 99-104). Autor dostrzega różnice pomiędzy panowaniem Saula, który położył podwaliny królestwa, a jego następcami, Dawidem i Salomonem. Anglojęzyczni autorzy określili to pierwsze stadium terminem „chiefdom”, co ks. Warzecha tłumaczy przez „szefostwo” (s. 102). (Może lepszym odpowiednikiem polskim byłby termin

„kapitanat”? To oczywiście kwestia gustu; nie mamy jeszcze wypracowanego słownictwa). Czasy Dawida stanowią okres przejściowy; dopiero Salomon stworzy prawdziwą monarchię w stylu orientalnym.

Cennym uzupełnieniem książki są dwa apendyksy. Pierwszy z nich (s. 150-160) stanowi rozwinięcie artykułu ks. Warzechy, ogłoszonego pt. *Historia u Izraelitów* w „Collectanea Theologica” z 1994 r. Zatrzymuje się on nad samym pojęciem historii, tak różnie rozumianym w nauce. Słusznie zwraca uwagę na wzajemne powiązanie trzech elementów: „wydarzenia historyczne (łącznie ze stanami i procesami społecznymi, świadomość historyczna i historiografia (dziejopisarstwo)”.

Drugie uzupełnienie (s. 161-169) dotyczy „typologii i charakterystyki opowiadań biblijnych”. Ponieważ gatunek narracyjny przeważa w przekazach o najstarszych wydarzeniach biblijnych, okazało się konieczne uporządkowanie „tekstów historycznych różnego typu”, o jakich wspomina soborowa Konstytucja *Dei Verbum* (nr 12). Ks. Warzecha uwzględniła tu wytyczne najnowszej instrukcji Papieskiej Komisji Biblijnej, która cały fragment poświęca analizie narracyjnej (I. 2).

Szczególną wartością nowej książki prof. Warzechy jest wykorzystanie bogatej i najświeższej literatury światowej. Imponujące erudycją przypisy stanowią wielką pomoc dla studentów, którzy nie zawsze mają bezpośredni dostęp do literatury fachowej. Obiektywnie przedstawiając kwestie sporne, Autor potrafił zachować własny sąd i przystępnie go wyłożyć. Staranna korekta tekstu (wydruk komputerowy dokonany osobiście przez Autora), jak i obfita bibliografia (s. 172-185) z dodatkiem indeksu biblijnego (s. 190-199) i analitycznego (s. 200-212) służą cenną pomocą również specjalistom. Całość zamyka wykaz 34 ilustracji i 6 map zamieszczonych w książce. Niestety, jakość reprodukcji pozostawia wiele do życzenia i kontrastuje z wagą naukową dzieła ks. Warzechy. A przecież publikacja była dofinansowana przez Komitet Badań Naukowych, jak lojalnie zaznacza Wydawca. Można tylko żywić nadzieję, że drugi tom, obiecany czytelnikom we Wstępie (s. 13), zostanie wydany staranniej. Cyfra „1”, postawiona już na okładce dzieła, zapowiada bowiem kontynuację tego cennego podręcznika. Zapewne otrzyma on następnie zgrabną formę książkową, poszerzoną o dalsze tablice chronologiczne i mapy. Wówczas można będzie usunąć nieliczne ślady „prehistorii” tej książki, gdy była ona jeszcze skromnym skrypcem (np. podwójna pisownia nazwy Piramesse (s. 31) i Pi-Ramzes (s. 67) czy współczesna nazwa dawnej stolicy Hetytów, Hattuszy (można odmieniać), która brzmi poprawnie Boghazkale).

Ks. Antoni Tronina

Ks. Antoni T r o n i n a, *Teologia Psalmów. Wprowadzenie do lektury Psalterza*, Lublin: RW KUL 1995, ss. 263.

Literatura, zwłaszcza zagraniczna, na temat Psalmów jest bogata. Składa się na to wiele przyczyn. Jedną z ważniejszych jest na pewno ich przebogata tematyka, nawiązująca do różnych wydarzeń i epok historii zbawienia. Drugą przyczyną jest zasadnicza cecha Psalterza, który stanowi „Księgę Uwielbień”, zbiór przebogatych w treść modlitw. Zajmowanie się Psalterzem niesie więc ze sobą pewne trudności. Czy da się radę

objąć w jednej książce tę bogatą problematykę psalmów? Czy można być przy tym oryginalnym, skoro już tyle napisano o psalmach? Wystarczy nawet spojrzeć w spis podany na końcu książki: „Polska literatura uzupełniająca”. Czytając książkę *Teologia Psalmów* nie można właściwie wyjść z pewnego urzeczenia. Autor prezentuje tu ciekawe, oryginalne i przy tym ściśle naukowe podejście do Psalterza. Pragnął on uwzględnić co najmniej ważniejsze właściwości Psalterza. Rozpoczyna więc od podstawowych wiadomości współczesnej krytyki dotyczących Psalterza. Sięga również poza zasady tej podstawowej metody wszelkiej egzegezy. Jest tu więc poruszana „Historia redakcji”, następnie „Gatunki literackie”, „Oddziaływanie Psalmów na życie ludu Bożego” (metoda *Wirkungsgeschichte*, świetnie opracowana jeszcze w ramach życia religijnego Izraela). Następnie „Symbolika psalmów”, „Poezja Psalterza”, „Muzyka w Biblii”, wreszcie „Księga modlitwy”. Do solidnego opracowania tych tematów nie można mieć żadnych zastrzeżeń. Można się co najwyżej zapytać, czy punkt 3 nie byłby bliższy punktowi 7, a punkty 4, 5 i 6 podciągnąć jakby do punktu 1 i 2, gdzie przeważają kwestie literackie. Drugi rozdział został niejako przygotowany przez punkt 7 pierwszego rozdziału. Albowiem czymże jest „Człowiek w dialogu z Bogiem” jak nie człowiekiem modlitwy. Równocześnie Autor przez poszczególne tematy zawarte w tym rozdziale pokazuje po mistrzowsku, jak właściwa modlitwa jest zrośnięta z historią zbawienia i z Autorem tej historii, tj. samym Bogiem. Ważne jest także podkreślenie – zaraz na początku tych wnikliwych dociekań (s. 43 n.), że ten dialog człowieka z Bogiem wychodzi od Boga. Nie zawsze w monografiach o Psalmach zwraca się na to „metodologicznie” uwagę.

Po wprowadzeniu do tego rozdziału słusznie autor rozpoczyna od przymierza Boga z Izraelem. Zostanie to również wykazane na grupach przykładów, począwszy od nazw samego Boga. Ponieważ historia zbawienia była dla Izraela często burzliwa, nawet niekorzystna, psalmiści kreślą obraz Boga grozy i mocy, który ujarzmi wrogów, a naród wybrany sprowadzi na ścieżki posłuszeństwa, po prostu „bojaźni Bożej”. W sumie dla Izraela Bóg jest „Bogiem zbawiającym”. Temat ten przeprowadza ks. Tronina już w trzecim punkcie, aby w następnym (4) pokazać, jak psalmiści widzą to zbawienie urzeczywistnione oraz jak ono uwidacznia się w historii (punkt 5). Realizacja królestwa Jahwe nie może się jednak odbyć bez współdziałania partnera przymierza. Stąd to Autor drugą część tego rozdziału (punkty 6 – 10) poświęca swoistej parenezie, cechującej Psalterz.

Skoro psalmy stały się modlitwą Chrystusa i Kościoła, Autor słusznie zajął się tym zagadnieniem w osobnym rozdziale (s. 107-160). Może najciekawsze jest ujęcie punktu 4 pt. „Odgórna” i „oddolna” chrystianizacja Psalterza (s. 133-137). Jest to rzadko spotykane ujęcie. Mówimy wprawdzie o odgórnej i oddolnej chrystologii, kiedy Chrystusa i Jego sprawę zbawczą rozważamy wychodząc od Jego preegzystencji do wcielenia lub rozpoczynamy od ziemskiego Jezusa. Tutaj istnieje pewna analogia. Kiedy Chrystus w psalmach jakby wchodzi na miejsce Boga Jahwe – Kyriosa i obdarowuje nas łaskami, przychodzi do nas, wtedy można mówić o chrystianizacji odgórnej (za B. Fischerm). Gdy zaś Chrystus woła w psalmach do Boga, a my włączymy się w Jego głos, można mówić o chrystianizacji oddolnej.

Nawiązując do rozdziału I („Siedem kluczy do Księgi Psalmów”), Autor w rozdziale IV konsekwentnie realizuje na pojedynczych przykładach postawione uprzednio zasady metodologiczne. Przykłady te są bardzo przemyślane i rzeczywiście egzemplarycznie czyste” dla danej metody. W ten sposób właściwie ks. Tronina osiągnął dwie rzeczy. Nie rezygnując z wymowy teologicznej poszczególnych przykładów, równocześnie

jakby podaje czytelnikowi (zwłaszcza studentom biblistyki i teologii) pewien rodzaj metodologii do psalmów.

Aneks, rzadko spotykany w tego rodzaju publikacjach, wieńczy to dzieło. Autor przetłumaczył mianowicie po raz pierwszy na język polski nieznaną u nas dziełko św. Atanazego pt. *List do Marcelina*. Widnieje ono w sławnym Kodeksie Aleksandryjskim jako prolog do Księgi Psalmów. *De facto* jest to wprowadzenie do psalmów, odbiegające oczywiście od nowoczesnych introdukcji do tej księgi. Ale na tym polega urok owego pisma. Św. Atanazy, jak słusznie zauważa Autor, ujmuje wymowę psalmów w trzech płaszczyznach: 1. historiozbawczej, jako że streszcza jakby całe Pismo św.; 2. modlitewnej, oraz 3. przyczynowo-skutkowej w życiu chrześcijańskim.

Ks. Tronina, tłumacząc i poniekąd wyjaśniając tę perełkę literatury wczesnochrześcijańskiej, zastosował również dwie podstawowe zasady *Wirkungsgeschichte: Psalterium in se – Psalterium pro nobis*.

Trudno w tej wspaniałej książce ujrzyć jakieś mankamenty. Natomiast odczuwa się, że napisał ją dobry znawca psalmów, który także wie, co począć z analogiami z literatur ościennych. Ale warunkiem tego jest dobra znajomość pisma klinowego i języków parabiblijnych. Ks. Tronina wykłada je od wielu lat w naszym Instytucie Nauk Biblijnych KUL.

Z jednej strony *Teologia Psalmów* jest ściśle naukową pozycją twórczą i oryginalną, a z drugiej strony jest mimo wielkiej naukowości bardzo przystępnie napisana. Kto ją przeczyta, ten nawet, który wiele wiedział o psalmach, pogłębi swoją wiedzę.

Hugolin Langkammer OFM

Gabriel W i t a s z e k CSSR, *Amos. Prorok sprawiedliwości społecznej*, Lublin: RW KUL 1996, ss. 274.

W obecnej dobie zagadnienie sprawiedliwości społecznej coraz częściej jest przedmiotem zainteresowania. Współczesna historia świadczy o doniosłej roli problemów społecznych w kontekście poszczególnych krajów, jak również na arenie międzynarodowej. Międzynarodowe gremia uczonych prawników, etyków, polityków zajmują się nimi mając na uwadze różnorodne sytuacje życia społecznego. Ten ciągle pojawiający się na nowo problem domaga się tego, aby mu się przyjrzeć bliżej. Nic więc dziwnego, że i bibliści, mając do dyspozycji wiele wypowiedzi Biblii na te tematy, podejmują się ich analizy. Także praca ks. Witaszki nawiązuje do potrzeb doby obecnej w tej materii. Jest ona znakomitą odpowiedzią na palące pytania społeczne współczesnych czasów. Poza tym na polu teologii biblijnej w Polsce nie ma prac zajmujących się tak szeroko sprawiedliwością społeczną. Jest to pierwsza odważna próba uświadomienia polskiemu czytelnikowi tego problemu.

Idea sprawiedliwości społecznej w Księdze Amosa wytycza zakres badań. Celem pracy, jak głosi tytuł, jest omówienie wypowiedzi zawartych w księdze, które piętnują społeczne dewiacje w Izraelu i wskazują na ich skutki. Intryguje natychmiast pytanie, czy rzeczywiście działanie i posłanie prorockie zostało przyjęte, czy też pozostało bez echa, jak to często można zauważyć w społecznościach, które uległy deformacji moral-

nej. Wszak wiadomo, że bardzo trudno jest wpływać na tych, którym wygodnie żyć w strukturach dających korzyści grupom mocniejszym.

Autor dzieli pracę na pięć rozdziałów czyniąc ją w ten sposób bardzo przejrzystą i czytelną. Z uznaniem należy zwrócić uwagę na treść rozdziału pierwszego, który stanowi doskonałe wprowadzenie w temat, prezentując tło historyczne działalności Amosa, bez którego cała praca byłaby niezrozumiała. Jeżeli czytelnik szuka szerszego tła dla wywodów na temat niesprawiedliwości społecznych, jakie miały miejsce w wieku VIII przed Chr. w Izraelu i ich konsekwencji, to znajdzie je właśnie w tym rozdziale. W rozdziale drugim swej pracy Autor zajmuje się egzegezą wybranych fragmentów Księgi Amosa, co pozwoli mu później na wyprowadzenie odpowiednich teologicznych wniosków. Część egzegetyczna omawia wypowiedzi Amosa typu karcących mów prorockich, piętnujących nadużycia społeczne. Strona filologiczna znamionuje dobrą znajomość hebrajskiego słownictwa proroka z Tekoa. Nieobca jest autorowi znajomość realiów ówczesnych społeczności sąsiednich wraz z ich specyfiką językową. Wnioski egzegetyczne, jakie wyprowadza Autor, mają słuszne zakotwiczenie w tekście i kontekście Księgi Amosa, rozważanej w relacji do innych ksiąg biblijnych, które mają treściowe i teologiczne powiązanie z Amosem. Rozdział trzeci mówi o zapowiedzi kary, która jest częścią dialogu Boga z Izraelem. W rozdziale czwartym ks. Witaszek uwypukla aspekt miłosierdzia, które jest ponad grzechem człowieka. Natomiast ostatni rozdział pracy jest syntetycznym spojrzeniem na poglądy religijno-społeczne proroka Amosa. Godnym uwagi jest aspekt historyczny i kosmiczny przedstawiony w świetle o prorocstwa Amosa. Prorok jest nie tylko interpretatorem historii, lecz także jej współtwórcą. W zakończeniu pracy znajdują wiele uzasadnień w tej interesującej pozycji o sprawiedliwości społecznej. Rzeczywiście wszystkie elementy składowe pracy współgrają i stanowią całość. Autor wykazał, że w tej mało znanej czytelnikom księdze biblijnej zawiera się godna uwagi nauka o rzeczywistości społecznej, która, aby żyć na poziomie, musi być karmiona przez teologię moralną i przez teologię wybrania ze strony Boga, jak też przez mądrość biblijną.

Autor przez spokojne i wyważone analizy przygotowuje czytelnika do przyjęcia swojej tezy, którą postawi na końcu pracy. Ks. Witaszek przedkłada własne rozwiązania, dobrze uzasadnione i wyważone, nie zakładając apriori żadnej tendencji. Wypowiedzi są jasne, kompetentne. Autor nie angażuje się w ryzykowne hipotezy. Zajmuje on własne stanowisko, najczęściej przez pozytywne wysunięcie zagadnienia, unikając kontrowersji i często bezpłodnych dyskusji. Praca ta jest dowodem zmysłu krytycznego autora, który wykazuje duże umiejętności analityczno-krytyczne. Umiarkowany osąd krytyczny, łatwość przedstawiania spraw nader trudnych, prostota w formułowaniu myśli, wolna od wszelkiej pretensjonalności, idą w parze ze starannością i dokładnością, tak ważną w rozprawach naukowych.

Wybór bibliografii został opracowany starannie, choć tutaj mam pewne zastrzeżenie, gdyż Autor preferencyjnie uwzględnia pozycje zagraniczne, a mniej bierze pod uwagę literaturę polską. Można to wytłumaczyć faktem, iż ks. Witaszek swoje studia specjalistyczne z zakresu Pisma świętego odbył za granicą, jak również tym, że temat sprawiedliwości społecznej u proroków nie jest zbyt często poruszany w literaturze polskiej. Oczywiście trudno uwzględnić kompletny wykaz prac na ten temat, wydawanych lokalnie. Poza tym bardzo dobrze, że Autor pogrupował bibliografię na różne kategorie

tematyczne dla lepszej orientacji. Również sam zestaw skrótów na początku książki daje pogląd na to, jak obszerny i wieloraki materiał zebrał Autor w swojej pracy.

Reasumując powyższe myśli należy powiedzieć, że ks. Witaszek w swej pracy stanął na wysokości zadania. Posługując się metodami najnowszej hermeneutyki biblijnej, referując bardzo szczegółowo i dokładnie poglądy współczesnych egzegetów Księgi Amosa, w sposób wyważony i ostrożny zaprezentował bardzo dobrą pozycję z zakresu teologii biblijnej, wzbogacając w ten sposób naszą polską bibliografię biblijną o nową poważną rozprawę naukową. Dobrze więc, że tego rodzaju syntetyczne ukazanie treści tej niezwyklej księgi biblijnej dociera do polskiego czytelnika, nie tylko biblisty, ale i socjologa czy moralisty.

Uważam, że niniejsza praca jest cenną pozycją, która spotka się niewątpliwie z życzliwym przyjęciem czytelnika. Do tego posłuży komunikatywny język i współczesne ujęcie. Czytanie nie jest nużące i nie zmusza do konsultacji całej biblioteczki w celu rozszerzenia wiadomości o omawianym problemie. Ta nowa pozycja na pewno znajdzie żywe echo w polskich kołach biblijnych i wzbogaci istotnie polskie piśmiennictwo biblijne, reprezentowane w tej tematyce jedynie przez dwutomowy, ale nie nazbyt obszerny komentarz do Dwunastu Proroków Mniejszych (Poznań 1968), traktujący problematykę społeczną tylko marginesowo.

Hugolin Langkammer OFM

John T. L e n t z, *Luke's portrait of Paul*, (SNTSMS 77), Cambridge: Cambridge University Press 1994, ss. 192.

Celem książki jest ukazanie obrazu Pawła w Dz Ap. Po postawieniu problemu i nakreśleniu stanu badań Autor stara się zdefiniować społeczny status i moralną prawość (cnotę) w świecie grecko-rzymskim. Jest to niezbędne dla późniejszego uzasadnienia Łukaszej prezentacji Pawła jako człowieka o wysokiej pozycji społecznej i pełnego cnót. Pozycja społeczna była uzależniona od kilku czynników, jak pochodzenie, wykształcenie, stan cywilno-prawny (wolny, libertyn, niewolnik), zajęcie i zamożność. Pomimo dość sztywnego określenia pozycji społecznej, odnotowywano ciągły oddolny napór ku wyższym szczeblom w hierarchii społecznej. Człowiek, który prawdziwie chciał należeć do *honestiores*, musiał również posiadać podstawowe cnoty, jak mądrość, opanowanie, sprawiedliwość i męstwo. W drugim tomie swego dzieła Łukasz stara się – zdaniem Lentza – przedstawić Pawła jako w pełni posiadającego wszystkie te cnoty od momentu nawrócenia. Nie będzie ich wymieniał wprost, ale będą się one ujawniać w jego postępowaniu w różnych sytuacjach. Paweł jest przykładem człowieka, który przez nawrócenie uzyskuje nowy status. Wcześniej był człowiekiem siejącym grozę i dyszącym żądzą zabijania (Dz 9, 1); po nawróceniu cechują go rozsądek i opanowanie (26, 25). Łukasz – według Autora – nie tylko chciałby pokazać, że wspólnota wierzących w Jezusa mogła przyciągnąć ludzi z wyższych sfer ówczesnego społeczeństwa, ale również, że Kościół może dać przyjmującym wiarę nowy status, który będzie znakiem wyróżniającym ich w społeczeństwie. W ten sposób prawdziwy status społeczny i pełnia cnót pochodzą od Boga i są udzielane wierzącym przez Ducha Świętego w

momencie nawrócenia (por. 4, 13. 32). Przez przyjęcie wiary, ci z niższych sfer uzyskują społeczną równość z tymi z wyższych sfer. W świecie grecko-rzymskim, który cechowały, pomimo ogromnych trudności, tendencje do pięcia się po szczeblach warstw społecznych, Łukasz ukazuje możliwość uzyskania nowego statusu w Kościele. Przykładem tego jest dla niego Paweł.

W Łukaszowej prezentacji Paweł nie tylko cieszy się wyjątkowym statusem społecznym, ale także jest człowiekiem pełnym cnót. W ostatnich ośmiu rozdziałach Dz Ap rysuje się przed czytelnikiem/słuchaczem obraz Apostoła jako wzór chrześcijanina, przykład godny szacunku i naśladowania. Świat grecko-rzymski szanował pewne wartości moralne, jak mądrość/roztropność, męstwo, sprawiedliwość, opanowanie. W studium tych cnót Autor odwołuje się do różnych starożytnych pisarzy i zauważa, że od czasów Homera do II w. n.e. istnieje ciągłość w podkreślaniu ich znaczenia i w treści, jaką pod nie podstawiano. Wszystkie one były przymiotami wyjątkowych postaci. W przypadku Pawła Łukasz nie wymienia tych cnót wprost, lecz pozwala je dostrzec odbiorcy Dz Ap w opisanych zdarzeniach i w konfrontacji Apostoła z różnymi postaciami. Uznaje jednocześnie i wykazuje, że pochodzą one od Boga i uwidaczniają się po jego nawróceniu. Łukasz ukazuje zatem Pawła – zdaniem Lentza – jako człowieka posiadającego główne moralne wartości bliskie ówczesnemu światu grecko-rzymskiemu. Razem z wysoką pozycją społeczną czyni to Apostoła wyjątkową postacią. W dalszej części książki Autor próbuje odślonić cel takiej prezentacji.

W dotychczasowych studiach epizody, w których Paweł odwołuje się do praw wynikających z jego rzymskiego obywatelstwa, uznawano za historyczny dowód na rzymską procedurę prawną w I w. n.e. Lentz uważa to za uproszczenie i poddaje weryfikacji. Sceny przesłuchań Pawła w Dz Ap pozwalają zrozumieć, że jedynie ludzie o wysokiej pozycji społecznej mogli liczyć na przywileje, które prawo zapewniało wszystkim obywatelom rzymskim, przynajmniej w teorii. Autor dowodzi tego poprzez odwołanie się do rzymskich praktyk prawnych. Z różnych istniejących tekstów wynika, że w praktyce istniał podwójny system karny, którego kryterium stanowiła wyższa lub niższa pozycja w społeczeństwie, a nie rzymskie obywatelstwo, które obie grupy posiadały w równym stopniu. W rzymskich prowincjach odstępstwa od prawa były częstym zjawiskiem. Rządcy prowincji i sędziowie mogli orzekać w mniejszych wykroczeniach; natomiast w przypadku ciężkich wykroczeń nie mieli prawa skazywać rzymskiego obywatela, kiedy ten odwoływał się do wyższej instancji. Odstępowanie od tej zasady potwierdzają kolejne prawa w tym względzie (*lex Valeria, leges Porciae, lex Julia de vi publica*), które były przypomnieniem i potwierdzeniem tego przywileju. Stosowanie prawa było w prowincjach imperium często sprawą zwyczajną. Rzymski obywatel mógł znaleźć ratunek przez odwołanie się do przysługujących mu praw. Częściej jednak decydowała o tym obok obywatelstwa pozycja społeczna, zamożność czy prestiż, chociaż i w tych przypadkach znane są także odstępstwa. W praktyce odesłanie każdego obywatela odwołującego się do Rzymu było niemożliwe, gdyż groziło załamaniem się sądownictwa. Zdaniem Autora książki zdumiewa fakt odwołania się Pawła do cezara (Dz 25, 11). Jest to bowiem jedyny znany w I w. n.e. przypadek odwołania się obywatela Rzymu mieszkającego w jednej z prowincji, którego apelacja zostaje przyjęta. Jeżeli Pawłowe odwołanie się do przysługujących mu praw w Dz 16; 22 i 25 jest uszanowane, należy sądzić, że zawdzięczał to, tak jak Łukasz tę sprawę przedstawia, swej szczególnej pozycji społecznej, nie zaś samemu rzymskiemu obywatelstwu. We-

dług Łukasza Paweł nie jest przeciętnym obywatelem, ale cieszącym się wyjątkową pozycją w społeczeństwie.

W związku z odwołaniem się Pawła istnieją niejasności, które Autor próbuje naświetlić w ostatniej części książki. Wszystkie one każą sądzić, że opisany przez Łukasza proces Apostoła w wielu miejscach nie odpowiada historycznym faktom. W Dz Ap Paweł cieszy się w trakcie procesu wyjątkowymi prawami ze strony Rzymu i jest traktowany jak wybitny obywatel. Informacje pochodzące z jego listów (por. 2 Kor 11, 23 nn.) zaprzeczają temu, ukazując go jako człowieka, z którym się nie liczone. Jak zatem doszło do odesłania Apostoła do Rzymu, który nie został ani źle potraktowany przez Festusa, ani też nie zapadł jeszcze żaden wyrok, gdyż tylko wówczas obywatel rzymski mógł korzystać z prawa odwołania się. Z kilku przytoczonych przez Autora ówczesnych praktyk prawnych wynika, że czasami odsyłano do Rzymu ludzi bez ich odwołania się i którzy nawet nie byli obywatelami rzymskimi. Miało to miejsce w przypadku wzniesionych bunt przeciwko Rzymowi, w celu lepszego zbadania sprawy. Choć Łukasz eksponuje oskarżenia natury religijnej, Żydzi wysuwali przeciwko Pawłowi również oskarżenia natury politycznej. Prawda historyczna, jaka kryje się za Łukaszowym opisem, może wyglądać następująco: Festus, nie będąc przekonany co do winy oskarżonego i jednocześnie będąc pod presją Żydów, w odesłaniu Apostoła do Rzymu widział rozsądne wyjście z trudnej sytuacji. W takim razie Paweł miał niewiele do powiedzenia w tej sprawie. Łukasz przedstawia jednak zdarzenia trochę inaczej. Ma to jeszcze raz służyć ukazaniu Pawła jako człowieka wybitnego, na którego odwołanie przystaje Festus nie ze względu na rzymskie obywatelstwo, ale ze względu na wyjątkową pozycję w społeczeństwie. Taki obraz Pawła miałby pokazać, że chrześcijaństwo nie jest tylko związane z niższymi warstwami społeczeństwa, ale także z wyższymi. Paweł jest wzorem dla jednych i drugich. Dz Ap mają charakter uniwersalistyczny, są otwarte jednocześnie na wierzących i niewierzących.

W podsumowaniu należy powiedzieć, że Lentz rzuca w swej książce nowe światło na niektóre tradycyjne interpretacje dotyczące Łukaszowej prezentacji Pawła i obrazu Rzymu. Autor przyznaje, że nie jest łatwo odtworzyć historyczną prawdę stojącą za wieloma opisanymi zdarzeniami. Przez odwołanie się do wielu tekstów starożytnych pisarzy pozwala jednak lepiej ją zrozumieć. Jego argumentacja ma charakter kumulatywny i polega na nagromadzeniu materiału dotyczącego podobnych spraw w rzymskim prawodawstwie. Obraz Rzymu, jaki się rysuje, jego zdaniem nie jest tak pozytywny jak tradycyjnie się przyjmuje. Celem Łukasza jest przedstawienie Pawła jako wybitnej osobowości i tylko dlatego Rzym traktuje go na szczególnych prawach. Trzeba powiedzieć, że jest to bardzo interesujące i rzetelnie przeprowadzone studium. Można odczuwać jedynie niedosyt, że Autor nie pokusił się o wyjaśnienie, w jaki sposób Paweł mógł dowieść obydwu obywatelstw.

Waldemar Rakocy CM

Biblia o rodzinie, red. Gabriel Witaszek CSSR, Lublin: RW KUL 1995 ss. 135.

Rok 1994 ogłoszony był przez Ojca Świętego Jana Pawła II Rokiem Rodziny. Było to swoiste wyzwanie do podjęcia refleksji nad istotą i zadaniami ludzkiej rodziny. W wielu krajach odbywały się kongresy i sympozja, na których omawiano zagadnienia związane z sytuacją rodziny we współczesnym świecie. Uczestniczyli w nich przedstawiciele wielu dyscyplin naukowych. Na szczególne uznanie zasługuje inicjatywa włoskich biblistów, którzy postanowili przygotować specjalną edycję Pisma świętego dla rodzin¹.

W tej wielkiej debacie o rodzinie nie mogło zabraknąć głosu biblistów polskich. Instytut Nauk Biblijnych KUL zorganizował w ostatnim tygodniu listopada 1994 r. wykłady otwarte dla społeczeństwa związane z tematyką rodziny. Wygłoszone w ramach tego Tygodnia Biblijnego referaty składają się na treść książki *Biblia o rodzinie*, wydanej przez RW KUL w październiku 1995 r. Podjęte zostały następujące tematy: „*Kościół domowy*” w *Nowym Testamencie* (o. prof. H. Langkammer); „*A był im poddany...*” (ks. dr H. Ordon); *Bóg – Biblia – rodzina* (ks. dr W. Rakocy); *Rodzina jako środowisko wychowawcze* (ks. prof. R. Rubinkiewicz); *Rodzina w nowotestamentalnych „tablicach domowych”* (o. dr A. R. Sikora); *Wspólnota wierzących jako dom w Pierwszym Liście św. Piotra* (ks. dr J. Suchy); *Błogosławieństwo życia w rodzinie: Ps 128* (ks. dr hab. A. Tronina); *O ideale życia rodzinnego – Księga Tobiasza* (o. dr hab. G. Witaszek); *Kryzys solidarności rodziny w kontekście zmian społecznych zachodzących w starożytnym Izraelu* (o. dr hab. G. Witaszek).

Wprawdzie wyliczone referaty nie obejmują całości tematyki rodziny, to jednak podejmują wątki, które są bardzo aktualne i ważne dla współczesnego człowieka. Warto tu wyliczyć choćby tylko niektóre.

1. **Bóg miłuje każdego człowieka.** Bóg istnieje jako wspólnota Osób ożywiana doskonałą miłością. Nie jest jakimś samotnikiem, lecz Miłością. Stwarzając człowieka na swój obraz, pragnie, aby i on wzrastał i żył we wspólnocie miłości. Doznaje jej najpierw w rodzinie, gdzie ojciec i matka uobecniają miłość, którą sam Bóg otacza człowieka od chwili poczęcia. „Do pewnego stopnia może nas zdumieć fakt, że teksty biblijne obrazujące stosunek Boga do człowieka i do wybranego narodu posługują się właśnie metaforą miłości rodziców do swoich dzieci (Oz 11). Jest to miłość nacechowana niezwykłą czułością, wyrozumiała i opiekuńcza. Bóg porównany jest do dobrego Ojca, który uczy chodzić swoje dziecko, bierze je na ramiona, przyciska do serca, schyla się do niego, gdy upadnie, aby je podnieść”². Czuła miłość Boga jest niedoścignionym wzorem miłości rodziców do dzieci³. Bóg w swej miłości, porównywanej do

¹ *Bibbia per la famiglia*, a cura di G. Ravasi, San Paolo, Milano. Tom pierwszy ukazał się w 1993 r., t. II w 1994, t. III w 1995. Polska wersja tego pionierskiego w skali światowej wydania Biblii ukazuje się w formie zeszytów w wydawnictwie „Jedność” w Kielcach. W formie książkowej pierwszy tom ukazał się w końcu 1996 r.

² R. R u b i n k i e w i c z, *Rodzina jako środowisko wychowawcze*, s. 39.

³ Por. W. R a k o c y, *Bóg – Biblia – rodzina*, s. 29.

troski ojca i czułości matki, jest nie tylko wzorem. On po prostu jest Tym, kto pragnie kochać człowieka za pośrednictwem jego ziemskiego ojca i matki. „Rodzina chrześcijańska winna być znakiem pięknej miłości, odbiciem miłości Boga do człowieka [...]. Można ją osiągnąć zbliżając się do Boga, do źródła tej miłości”⁴. W życiu człowieka dorosłego miłość Boga przychodzi wraz z miłością oblubieńczą i małżeńską. Mówią o tym prorocy (Ozeasz, Jeremiasz), a Pieśń nad pieśniami ukazuje tę prawdę przedstawiając wzajemne poszukiwanie się i zjednoczenie Oblubieńca i Oblubienicy⁵. Wreszcie miłość Boga do człowieka najpełniej odsłania się w Jezusie Chrystusie, w Jego wrażliwości i czułości w odniesieniu do każdego człowieka. Oddając swoje życie w ofierze za grzechy świata „dowiódł, że postawa Ojca niebieskiego względem nas, Jego dzieci i oblubienicy, sprowadza się ostatecznie do obdarzania miłością (J 3, 16). Jezus przez swą zbawczą mękę nawiązuje z człowiekiem intymną relację [...]. Apokalipsa nie nazywa już Jerozolimy oblubienicą Boga, ale Baranka (21, 9). Jako Oblubienica Chrystusa wyczekujemy Go z zapalonymi lampami, aż nadejdzie”⁶.

2. Każda miłość jest płodna. To druga, niezwykle aktualna prawda, która wyłania się z tekstów Pisma świętego, omawianych w czasie Tygodnia Biblijnego poświęconego tematyce rodziny. Zazwyczaj pamięta się o tym, że dzieci są darem od Boga. Wiadomo bowiem, że obietnice Boże związane z zawarciem przymierza z Abrahamem, a później z Izaakiem i Jakubem zawsze dotyczyły licznego potomstwa. Jest ono znakiem Bożego błogosławieństwa. Ale zupełnie zapoznany jest inny aspekt faktu posiadania potomstwa, na który zwraca uwagę ks. prof. R. Rubinkiewicz. Chodzi mianowicie o to, o czym mówi Pwt 7, 12-14: dzieci nie tylko są darem Boga, ale i gwarantem Jego miłosierdzia na wieki⁷. A to oznacza przecież, że miłość Boga objawia się rodzicom za pośrednictwem dzieci. Każde dziecko jest jakby inną manifestacją tej miłości. Należy ze wszech miar postulować większe uwzględnianie tej prawdy objawionej w nauczaniu i duszpasterstwie rodzin. Nie tyle dlatego że w Polsce w ostatnich latach przyrost naturalny równy jest prawie zeru, ale ponieważ wyraźnie zaczynają dominować postawy egoizmu i hedonizmu, które są typowe dla ludzi nie potrafiących dostrzegać ogromu miłości Boga, objawiającej się wyraźnie w obecności osób najbliższych.

3. Istotą wychowania jest otwarcie człowieka na słowo Boże. Taki wniosek wyciąga ks. prof. R. Rubinkiewicz z analizy tekstów ST i NT na temat wychowywania potomstwa⁸. Dzięki otwarciu się serca młodego człowieka na słowo Boże może on nauczyć się bojaźni Pańskiej, która jest początkiem wszelkiej mądrości (por. Syr 6, 33-37). Stary Testament zalecał studium Prawa Mojżeszowego. Po powrocie z niewoli babilońskiej przyjmowane było ono jako Prawo Boga, a jego studiowanie nie było jedynie uczeniem się odpowiedniego postępowania. Był to także akt religijny doświadczenia, które zbliżało ucznia do Boga. Celem wychowania w ujęciu autorów ST

⁴ Tamże, s. 35.

⁵ O wyrazowo-symbolicznej i alegorycznej interpretacji Pieśni nad pieśniami pisze L. Alonso Schökel (*Il Cantico dei cantici*, Torino 1980).

⁶ R a k o c y, art. cyt., s. 31.

⁷ Por. R u b i n k i e w i c z, art. cyt., s. 38.

⁸ Tamże, s. 43.

oraz późniejszych uczonych żydowskich jest otwarcie się na Boga i Jego słowo, co dokonuje się poprzez Torę. W epoce Pierwszego Przymierza wychowanie dokonywane było w Mojżeszu i poprzez Mojżesza. „Ten punkt widzenia radykalnie się zmienił w epoce Nowego Testamentu. Cechą charakterystyczną wychowania chrześcijańskiego jest to, że spełnia się ono w Chrystusie”⁹. On poprzez swoje słowa i czyny w sposób doskonały i pełny otwiera człowieka na Boga. Pod koniec życia swoją misję wychowawczą w stosunku do człowieka przekazał Duchowi Prawdy. Udzielony Kościołowi przez Zmartwychwstałego Chrystusa będzie przypominał ludziom słowa i czyny Jezusa i odsłaniał przed nimi ich głębię (por. J 14, 26). Czyni to zawsze wtedy, gdy człowiekowi głoszone jest słowo Boże lub gdy człowiek sam sięga po Pismo święte.

To kolejna prawda, która jest mało znana w kręgu osób odpowiedzialnych za wychowywanie młodego pokolenia wierzących w Polsce. Dowodem tego jest fakt, że nie ma żadnego wydania Pisma świętego, które uczniowie polskich szkół podstawowych i średnich mogliby samodzielnie czytać i przy pomocy katechety odkrywać tajemnice Bożego słowa. Rzecz jest jeszcze bardziej smutna z tego powodu, że odpowiedzialni za nauczanie religii w Polsce nie widzą nawet potrzeby takiej edycji Biblii. Oferowane przez wydawnictwo „Jedność” najnowsze i na światowym poziomie wydanie „Biblii dla każdego” zostało uznane przez nich za coś zupełnie zbytecznego w nauczaniu religii, czego nie można polecić dzieciom i rodzicom nawet na zasadzie lektury uzupełniającej. Możliwe, że wyrosną młodzi ludzie przyjmujący poprawnie wyłożoną im naukę katechizmu, ale nie wyrosną chrześcijanie otwarci na słowo Boga, który każdego dnia mówi do swoich dzieci. Nigdy też nie zostanie osiągnięty cel wychowania, którym według Biblii – jak pisze ks. prof. R. Rubinkiewicz – „jest otwarcie na słowo Boże, które jest słowem życia i daje pełnię życia”¹⁰.

4. Chrześcijańska rodzina początkiem królestwa Bożego, czyli przestrzenią życia dla Boga. Taka prawda teologiczna wynika z kolei ze szczegółowej analizy tzw. „tablic domowych”, którą przeprowadza o. A. R. Sikora¹¹. Autorzy natchnieni, formułując zasady życia i postępowania w rodzinach pierwotnego chrześcijaństwa, zwracają uwagę na „moc Bożej miłości przemieniającej nie tylko ludzkie serca, ale i struktury społeczne, w tym i rodzinne, czyniąc z formalnych związków prawdziwy Dom”¹². Wszystkie relacje w rodzinie winny być przeżywane w kontekście więzi łączącej Chrystusa i Kościół. Zwłaszcza relacja mąż–żona jest swoistą sferą doświadczenia sakramentalnego. „Typ Adam–Ewa doskonale realizuje się w antytypie Chrystus–Ekklesia. Następuje transpozycja: jedność fizyczna przechodzi w nadprzyrodzoną więź łaski. Wzajemne oddanie się sobie małżonków odnajduje swój ostateczny i pełny sens dopiero w nierozwalnej jedności związku, która zachodzi między Chrystusem a Kościołem”¹³. Wypływająca z takiej więzi łaska jest głównym dynamizmem królestwa Bożego, które „przychodzi” i rozwija się w rodzinie. Ta sama więź miłości Chrystusa–Pana do Kościoła jest najważniejszą perspektywą dla postępowania rodziców względem dzieci (i od-

⁹ Tamże, s. 44.

¹⁰ Tamże, s. 46.

¹¹ *Rodzina w nowotestamentalnych „tablicach domowych”*, s. 47-67.

¹² Tamże, s. 67.

¹³ Tamże, s. 65.

wrotnie) oraz dla relacji: pan–niewolnik (por. Ef 6, 1-9). Nakreślone w „tablicach domowych” relacje nie są anachroniczne, nawet jeżeli nie ma już instytucji niewolnictwa. Podane w nich zasady można odnieść do wszelkich relacji zakładających element posłuszeństwa. Dotyczą one w istocie swej jego zupełnie nowej i oryginalnej motywacji: „ze względu na Pana”. „Służba tym samym przestaje być służbą świecką, a staje się aktem jednej liturgii całego życia, której centrum stanowi Chrystus, prawdziwy Pan, znający tajniki sumień. Wyłączone są zatem pobudki nieszczerze, podyktowane egoizmem, względem ludzkim, interesownością doczesną. Tajemnicą dobrze wykonywanej pracy nie są jakieś bodźce zewnętrzne, ale fakt jej wykonywania dla Boga”¹⁴. Dopiero rodzina, w której dominuje postawa posłuszeństwa wszystkim względem Pana, może być „Kościołem domowym”. Niezwykle trafnie pisze o. prof. H. Langkammer w podsumowaniu swojego referatu: „Chrześcijaństwo zawdzięcza swój rozwój gorliwcom, zapaleńcom, dla których Jezus Chrystus Zmartwychwskrzeszony stał się Panem ich chrześcijańskiej egzystencji. Ci pierwsi chrześcijanie stali się również misjonarzami”¹⁵. Chrześcijanie, którzy zakładają rodzinę, mają być takimi gorliwcami w głoszeniu Ewangelii najpierw swoim dzieciom, a następnie wszystkim tym braciom wierzącym jak i niewierzącym, którzy będą chcieli w ich domu szukać oparcia. „Tworzenie się Kościołów lokalnych, zwłaszcza na terenach pogańskich, rozpoczęło się – pisze o. prof. H. Langkammer – od «Kościoła domowego»”¹⁶. Tak rodził się Kościół pierwszego stulecia – tak może rodzić się Kościół XX i XXI wieku, zwłaszcza na tych terenach pogańskich, jakimi są postchrześcijańskie kraje Europy.

Jest to kolejna teza w dużej mierze godna przypomnienia współczesnym rodzinom chrześcijańskim. Życie wielu z nich wyglądałoby o wiele lepiej, gdyby wyznacznikiem postaw i zachowań był wzgląd na Chrystusa i Jego nieskończoną miłość do Kościoła, a nie tasiemcowe seriale filmowe, pokazujące życie rodzin, w których większość relacji między domownikami cechuje pycha i egoizm.

5. Bóg błogosławi swój lud ze Syjonu błogosławiąc rodzinie „sprawiedliwego”. Stwórca ustanowił rodzinę jako wspólnotę zbawczą. Najwyraźniej ten wymiar życia rodziny ukazuje już Ps 128. Na podstawie szczegółowej analizy tego psalmu ks. dr hab. A. Tronina dochodzi do wniosku, że rodzina człowieka „bojącego się Jahwe” (w. 1. 4) była w ST przedmiotem szczególnego błogosławieństwa Boga, który mieszka na Syjonie. „Jego obecność w świątyni stanowi podstawę szczęścia osobistego, rodzinnego i narodowego. [...] Szczęście jednostki jest zakorzenione w kultycznej obecności Boga na Syjonie (134, 3)”¹⁷. Rodzina zakorzeniona w Prawie Bożym oraz uczestnicząca w kulcie świątyni może zawsze liczyć na dary Boga, o których mówi Ps 128: pomyślność, płodność i pokój we wspólnocie religijnej i narodowej. Za jej pośrednictwem dary te stają się udziałem całego narodu. Kościół czytając Ps 128 w niedzielę Świętej Rodziny oraz w obrzędzie sakramentu małżeństwa zwraca uwagę małżonków jeszcze na coś więcej niż tylko doczesna pomyślność i mała stabilizacja. Życzy im, by ich życie małżeńskie i rodzinne było „przedsmakiem wiecznego szczęścia rodziny zbawio-

¹⁴ Tamże, s. 58.

¹⁵ „*Kościół domowy*” w *Nowym Testamencie*, s. 12.

¹⁶ Tamże, s. 11.

¹⁷ A. T r o n i n a, *Błogosławieństwo życia w rodzinie: Ps 128*, s. 94.

nych, zgromadzonej w domu Ojca niebieskiego”¹⁸. Z kolei poprzez włączenie tego psalmu do liturgii mszalnej ku czci świętych Kościół sugeruje, że „rodziny ziemskie dążą poprzez życie sakramentalne do uświęcenia w mistycznej więzi «świętych obcowania». W ten sposób znaki rzeczywistości ziemskich prowadzą ku wiecznej społeczności, w której ludzie «nie będą się już żenić ani za mąż wychodzić, lecz będą jak aniołowie w niebie» (Mt 22, 30). Tam udzieli Bóg swoim czcicielom pełni szczęścia i pokoju”¹⁹.

Zbawczy wymiar życia rodzinnego jeszcze mocniej ukazany jest w Księdze Tobiasza, o czym pisze ks. dr hab. G. Witaszek²⁰. Historia rodziny Tobiasza i Sary jest znakiem, że zbawienie Boże zaczyna się dokonywać już w czasie doczesnej wędrówki człowieka. Przychodzi ono jako odpowiedź na żarliwą modlitwę. „Każdy wierzący powinien odkryć w dziejach własnego życia znaki, że Bóg jest blisko, zbawia i pociesza. Są to znaki pełnego i definitywnego zbawienia, których pewnego dnia Pan użyczy w swoim miłosierdziu”²¹.

Ukazana tak w analizie Ps 128, jak i Księgi Tobiasza prawda o rodzinie jako miejscu, w którym człowiek doświadcza zbawczego działania Boga, nie jest zbyt mocno zakorzeniona w polskich domach. Świadczy o tym fakt zanikania w nich życia modlitwy oraz postępujące niezrozumienie daru Eucharystii niedzielnej, będącej przecież dla chrześcijanina doskonałym odpowiednikiem Syjonu, z którego Pan błogosławi. Wyraźniejsze pokazanie w kaznodziejstwie i w duszpasterstwie rodzin tak istotnej zależności życia rodzinnego od jego zakorzenienia w kulcie i w modlitwie mogłoby z pewnością odmienić życie w wielu domach. Obecne w nich często piekło egoizmu i nieprawości mogłoby ustąpić miejsca niebu dobroci, miłosierdzia, pokoju i szczęścia.

6. Rodzina chrześcijańska zaczynem solidarności i sprawiedliwości w świecie.

Od początku swego istnienia naród wybrany żył wśród świata, w kulturze kształtowanej przez współczesne sobie ludy. Wnosił w ten świat szczególną wrażliwość na ideał równości i solidarności między rodzinami, rodami i szczepami. Jej bazą była wiara we wspólnego Boga i zainicjowane przez Niego przymierze. W początkowej fazie dziejów Izraela możliwe było poszanowanie ideału równości i sprawiedliwości. Wraz z rozwojem kultury miejskiej, rzemiosła i handlu, a zarazem na skutek nasilającego się wpływu religii kananejskiej na elity narodu wybranego społeczność izraelska zaczęła się dzielić na rodziny zamożne i ubogie. „Wprowadzenie dziedzicznej monarchii i scentralizowanej władzy w miejsce dawnej organizacji opierającej się na wspólnocie dwunastu pokoleń, zmusiło do zaniechania ścisłego przestrzegania zasady rodowego dziedzictwa; stąd też rodzinne majątki były uszczuplane na korzyść bogatych właścicieli. Wywodzili się oni z elity dworskiej lub kręgów elit administracyjnych i handlowych. W ten sposób powstawały wielkie posiadłości. Kraj doszedł do takiego punktu, że wyodrębnili się wielcy i średni właściciele oraz masa biednych. Sytuacja najbiedniejszych w Izraelu i Judzie, do których odnosili się często prorocy VIII wieku przed Chr., była wynikiem

¹⁸ Tamże, s. 97.

¹⁹ Tamże.

²⁰ *O ideale życia rodzinnego – Księga Tobiasza*, s. 99-110.

²¹ Tamże, s. 109.

rozwoju ekonomicznego narzuconego przez polityków dworu królewskiego”²². Zanik więzi pomiędzy rodzinami i narastanie różnic społeczno-ekonomicznych rodziły w narodzie coraz większą chciwość i zazdrość. Te z kolei stały się przyczyną upadku moralnego. Prorocy, którzy działają w VIII wieku przed Chr., wzywają do praktykowania solidarności rodzinnej i odnowy życia społecznego na zasadach wierności przymierzu. Nie zważając na groźby i prześladowania przekonują o tym, że dezintegracja społeczna idzie w parze z upadkiem religijnym. Dowodzą, że religia prawdziwego Boga i życie codzienne we wszystkich jego wymiarach, a zwłaszcza w wymiarze sprawiedliwości społecznej, są nierozdzielne. Jeżeli jednak w łonie narodu przymierza dochodzi do oderwania prawd religii od zasad kształtujących jego życie społeczno-ekonomiczne, to naród ten znajduje się w stanie śmiertelnej choroby. I ta, wydawać by się mogło, oczywista prawda została w Polsce w ostatnich latach w dużej mierze zapoznana. W trosce o wartości duchowe w życiu narodu i rodzin na dalszym planie umieszczona została w nauczaniu duszpasterskim sprawa sprawiedliwości społecznej, troska o najbiedniejszych i bezrobotnych. Chrześcijanie, zrzeszeni w dziesiątkach partii i stowarzyszeń, jakby przestali być ich obrońcami. Funkcję starotestamentalnych proroków, przejętych losem biednych i uciśnionych, podjęli ludzie, którzy często deklarują, że są ateistami. Trudno powiedzieć na ile uczynili to szczerze, a na ile kierowali się jedynie zasadami propagandy i gry przedwyborczej. Jest w tym jednak jakiś przedziwny paradoks, a zarazem „znak czasu” dla wierzących. To oni przecież, wsparci światłem Objawienia, winni przewodzić wszelkim działaniom zmierzającym do budowania solidarności i sprawiedliwości między ludźmi. Obydwie te wartości i nieustanne ich zdobywanie należą do podstawowej struktury planu zbawienia, jaką jest warstwa życia społecznego²³. Warto o tym pamiętać zwłaszcza w czasach, w których coraz trudniej o autentyczną troskę o solidarność i sprawiedliwość.

Wyliczone wyżej wątki dotyczące rodziny widzianej w świetle Objawienia pozwalają ocenić książkę *Biblia o rodzinie* jako publikację niezwykle cenną. Dobrze by było, gdyby trafiła tak do rąk setek tysięcy osób żyjących w rodzinach chrześcijańskich, jak i do wszystkich duszpasterzy i katechetów. Uważna lektura poszczególnych opracowań w niej zamieszczonych inspirowała do podejmowania wielu takich działań, które mogą pomóc w lepszym przeżywaniu tajemnicy miłości w rodzinach. A czyż może być coś ważniejszego od doświadczania Boga, który jest w „Trójcy swej rodzinny, sprzyja ludzkim gniazdom, bardziej niż o narodach mówi o rodzinie” (M. Pawlikowska-Jasnorzewska)?

Ks. Henryk Witczyk

²² G. W i t a s z e k CSSR, *Kryzys solidarności rodziny w kontekście zmian społecznych zachodzących w starożytnym Izraelu*, s. 131.

²³ Por. tamże, s. 111.

KS. JERZY SUCHY
Lublin

KRONIKA INSTYTUTU NAUK BIBLIJNYCH KUL ZA ROK AKADEMICKI 1995/1996

I. SPRAWY PERSONALNE

Zespół pracowników naukowo-dydaktycznych Instytutu Nauk Biblijnych KUL w roku sprawozdawczym tworzyli: prof. dr hab. R. Rubinkiewicz SDB, który pełnił funkcję kierownika, ks. prof. dr hab. J. Homerski (pół etatu), ks. prof. dr hab. J. Kudasiwicz, prof. dr hab. H. Langkammer OFM, ks. prof. dr hab. L. Stachowiak, ks. doc. dr hab. A. Tronina, dr hab. G. Witaszek CSSR, dr H. Ordon SDS, dr W. Rakocy CM, dr A. R. Sikora OFM, ks. dr J. Suchy i p. dr U. Szwarc. Ze względu na reformę studiów na Wydziale Teologii KUL i INB pracę w INB podjęli: dr S. Szymik MSF i ks. dr H. Witczyk.

Dnia 7 czerwca 1996 r. w salonach rektorskich KUL odbyła się uroczystość wręczenia bpowi prof. dr hab. J. B. Szladze książki pamiątkowej. Udział w niej wzięli ks. prof. dr hab. S. Wielgus – rektor KUL, prof. dr hab. B. Bartkowski SDB – prorektor KUL, ks. prof. dr hab. A. Weiss – dziekan Wydziału Teologii, ks. prof. dr hab. M. Russecki – prodziekan Wydziału Teologii, pracownicy naukowcy INB z prof. dr hab. R. Rubinkiewiczem SDB – kierownikiem INB na czele – oraz zaproszeni goście.

W dniu 10 czerwca 1996 r. na posiedzeniu Rady Wydziału Teologii KUL wybrano na prodziekana z grona biblistów dra hab. G. Witaszka CSSR, kierownika Katedry Ksiąg Prorockich Starego Testamentu.

Pracownicy naukowcy INB KUL spotykali się kilkakrotnie (07.11.1995 r., 12.03.1996 r. oraz 10.06.1996 r.). Na spotkaniach omawiano sprawy związane z bieżącą działalnością naukowo-dydaktyczną INB, jego rozwojem, angażowaniem nowych pracowników i działalnością wydawniczą.

W kursie licencjacko-doktoranckim brało udział łącznie 20 słuchaczy.

II. STOPNIE NAUKOWE

W dniu 07.12.1995 r. odbyła się dyskusja nad rozprawą habilitacyjną ks. dra A. Paciorka pt. *Człowiek bez Chrystusa w soteriologii Listu św. Pawła do Rzymian*. Jej recenzentami byli ks. prof. dr hab. J. Łach z ATK, ks. prof. dr hab. J. K. Pytel z PWT (Poznań) oraz prof. dr hab. H. Langkammer OFM z KUL-u.

W roku akademickim 1995/1996 odbyło się pięć publicznych dyskusji nad rozprawami doktorskimi: (1) 06.12.1995 r. ks. mgra T. Drwala pt. *Syjon w przepowiadaniu prorockim*. Promotorem był ks. prof. dr hab. J. Homerski, a recenzentami: ks. prof. dr

hab. J. Łach z ATK oraz prof. dr hab. R. Rubinkiewicz SDB z KUL-u; (2) 04.06.1996 r. ks. mgra R. Zawadzkiego pt. *Antytezy Kazania na Górze (Mt 5, 21-48) na tle tekstów judaistycznych*. Promotorem był prof. dr hab. H. Langkammer OFM. Recenzentem z PWT (Poznań) był ks. prof. dr hab. J. K. Pytel, a z ramienia KUL-u rozprawę oceniał prof. dr hab. R. Rubinkiewicz SDB; (3) 07.06.1996 r. ks. mgra J. Kucharskiego pt. *Religjno-semiotyczne tło rzeczownikowych synonimów soteriologicznych Listów św. Pawła Apostoła*. Praca została napisana pod kierunkiem prof. dr hab. H. Langkammera OFM. Recenzentami byli: bp prof. dr hab. J. Szlaga z KUL-u oraz ks. prof. dr hab. J. Łach z ATK; (4) 13.06.1996 r. mgra S. Jędrzejewskiego SDB pt. *Korzenie zła. Rdz 1-11 w interpretacji apokaliptyki żydowskiej*. Rozprawa była pisana pod kierunkiem prof. dra hab. R. Rubinkiewicza SDB. Oceniali ją ks. prof. dr hab. B. Poniży z PWT (Poznań) i dr hab. G. Witaszek CSSR z KUL-u; (5) 18.06.1996 r. mgra R. Marasia OFM pt. *Treść i funkcja cytatów z Pisma świętego w niezatwierdzonej regule św. Franciszka z Asyżu*. Promotorem był prof. dr hab. H. Langkammer OFM, natomiast recenzentami byli prof. dr hab. S. Jasiński OFM z Uniwersytetu Opolskiego i dr hab. G. Witaszek CSSR z KUL-u.

Stopień licencjata teologii w zakresie specjalizacji biblijnej, na podstawie prac i egzaminu, który miał miejsce 10.06.1995 r., uzyskali: mgr L. Jabłoński OFM, s. mgr A. Jantas, ks. mgr A. Mozgol, ks. mgr W. Pikor, ks. mgr S. Stasiak, ks. mgr P. Wandachowicz.

W ramach seminariów naukowych prowadzonych przez pracowników INB następujący studenci obronili prace magisterskie: br. M. Buczko, dn G. Draus, p. T. Druka, p. B. Dudek, p. M. Gruca, dn D. Iwański, p. I. Kijewska, dn M. Komandarek, dn D. Konieczny, br. T. Kowalski, s. M. Koźlak, br. J. Maciejowski, dn P. Mąkosa, s. A. Mikołajczyk, p. E. Możejko, s. M. Prusaczyk, p. A. Pyka, dn M. Roszewski, p. D. Skowronek, p. Z. Stankiewicz, br. A. Treder, p. R. Tywoniuk, ks. R. Wasiliw, dn W. Węckowski, dn P. Żarkowski.

III. ODCZYTY I SPOTKANIA

INB KUL wraz z TN KUL zorganizował w dniach 27-30.11.1995 r. kolejny Tydzień Biblijny pod hasłem „Biblijne podstawy ekumenizmu”. W jego programie znalazły się następujące odczyty, które wygłoszono w auli KUL-u:

- 27.11.1995 r. – dr S. Szymik MSF: *Biblia podstawą nietolerancji, agresji...? Pokusa fundamentalizmu w życiu chrześcijańskim*
- 28.11.1995 r. – ks. dr J. Suchy: *Elementy ekumeniczne w Starym Testamencie?*
- 29.11.1995 r. – ks. dr H. Witczyk: *O jaką jedność wierzących modli się Jezus? (J 17, 20-23)*
- 30.11.1995 r. – prof. dr hab. H. Langkammer OFM: *Izrael a Kościół. Pawłowa eklezjologia ekumeniczna*

INB wraz z Instytutem Ekumenicznym KUL w dniu 12.12.1995 r. zorganizował sesję naukową na temat „Duch dialogu i szacunku. Relacje Kościół–judaizm w 30 lat od *Nostra aetate*”. W ramach sesji wygłoszono następujące referaty:

- ks. prof. dr hab. Ł. Kamykowski (PAT, Kraków): „*Nostra aetate*” w nauczaniu papieskim
- D. Rufeisen OCD (Hajfa): *Państwo Izrael, kontynuacja czy dyskontynuacja?*

- ks. dr R. Weksler-Waszkinel (KUL): *Odrzucenie czy wypełnienie?*
- prof. dr hab. R. Rubinkiewicz SDB (KUL): *Katechizm Kościoła Katolickiego o Żydach i judaizmie.*

W dniu 06.03.1996 r. z pracownikami i studentami INB spotkał się Rabbi E. Dorff z Los Angeles (USA).

IV. DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA PRACOWNIKÓW INSTYTUTU*

Prof. dr hab. R. R u b i n k i e w i c z SDB

Zjazdy naukowe

XXXIII Zjazd Biblistów Polskich, Szczecin 13-15.09.1995 r.; Tydzień Biblijny, KUL 27.11-30.1995 r.; Sesja naukowa na temat „Duch dialogu i szacunku. Relacje Kościoł–judaizm w 30 lat od *Nostra aetate*”, KUL 12.12. 1995 r.; Sympozjum na temat ikonografii w liturgii, Seminarium Księży Marianów, Lublin 1996 r.; Sympozjum na temat dialogu chrześcijańsko-żydowskiego, Warszawa (ATK), 22.05.1996 r.

Referaty i wykłady

Nowe aspekty egzegezy biblijnej w świetle dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej o interpretacji Biblii w Kościele, XXXIII Zjazd Biblistów Polskich, Szczecin 13.09.1995 r.; *Żydzi i judaizm w Katechizmie Kościoła Katolickiego*, Sympozjum na temat „Duch dialogu i duch szacunku. Relacje Kościoł–judaizm w 30 lat od *Nostra aetate*”, KUL, 12.12.1995 r.; *Czy Biblia zakazuje kultu obrazów?*, Sympozjum na temat ikonografii w liturgii, Seminarium Księży Marianów, Lublin 1996 r.; Cykl wykładów na temat dialogu żydowsko-katolickiego, New York, Seton Hall University, South Orange, NJ, Cincinatti, South Bend, Notre Dame University, Chicago, Philadelphia, Allentown, Lafayette od 19.04-03.05.1996 r.; *Z doświadczeń dialogu międzyreligijnego w USA*, Sympozjum na temat dialogu chrześcijańsko-żydowskiego, Warszawa (ATK) 22.05. 1996 r.

Ks. prof. dr hab. J. K u d a s i e w i c z

Zjazdy naukowe

XXXIII Sympozjum Biblistów Polskich, Szczecin 13-15.09.1995 r.; Sympozjum na temat „Maryja w Katechizmie Kościoła Katolickiego”, Kraków (PAT) 02.10.1995 r.; Sympozjum na temat *Evangelium vitae*, Kielce 16.10. 1995 r.; Tydzień Biblijny, KUL 27-30.11.1995 r.; Tydzień Duchowości, KUL 27.02.1996 r.; Sympozjum Mariologiczne, Paradyż 11.05.1996 r.

Referaty i wykłady

Perspektywa biblijna mariologii, Sympozjum na temat „Maryja w Katechizmie Kościoła Katolickiego”, Kraków (PAT) 02.10.1995 r.; *Biblijne podstawy „Evangelium vitae”*, Sympozjum na temat *Evangelium vitae*, Kielce 16.10.1995 r.; *Błogosławieni miłosierni, albowiem oni miłosierdzia dostąpią (Mt 5, 7)*, Tydzień Duchowości, KUL

* Opracowano na podstawie nadesłanych sprawozdań.

27.02.1996 r.; *Biblijna wizja Maryi w Katechizmie Kościoła Katolickiego*, Symposium Mariologiczne, Paradyż 11.05.1996 r.

Prof. dr hab. H. L a n g k a m m e r OFM

Zjazdy naukowe

XXXIII Symposium Biblistów Polskich, Szczecin 13-15.09.1995 r.; Tydzień Biblijny, KUL 27-30.11.1995 r.

Referaty i wykłady

Kerygmat Jezusa i kerygmat o Jezusie, cykl wykładów na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego; *Biblijna ontogeneza*, cykl wykładów na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu; *Primatstexte des Neuen Testaments*, Luxemburg, wrzesień 1995 r.; *Beispiele der Wirkungsgeschichte aus der Hagiographie*, cykl wykładów w Bad Kissingen (RFN). *Izrael a Kościół. Pawłowa eklezjologia ekumeniczna*, Tydzień Biblijny KUL 30.11.1995 r.

Ks. prof. dr hab. L. S t a c h o w i a k

Zjazdy naukowe

Uczestnictwo w XXXIII Symposium Biblistów Polskich, Szczecin 13-15. 09.1995 r.; Uczestnictwo i wykłady wygłoszone podczas posiedzeń Papieskiej Komisji Biblijnej w Rzymie.

Ks. doc. dr hab. A. T r o n i n a

Zjazdy naukowe

XXXIII Symposium Biblistów Polskich, Szczecin 13-16.09.1995 r. Sesja naukowa na temat „Duch dialogu i szacunku. Relacje Kościół–judaizm w 30 lat od *Nostra aetate*”, KUL 12.12. 1995 r.

Referaty i wykłady

Obraz Boga w przypowieściach Jezusa, cykl wykładów *W Szkole Słowa Bożego wg kard. M. Martiniego*, Laski; *Arcykapłańska modlitwa Jezusa (J 17)*, Laski 16-25.09. 1995 r.; *Siedem słów Maryi wg Łukasza i Jana*, Laski 28.12.1995 – 06.01.1996 r.; *Biblia – Księga życia*, Ciechanów 30.04.1996 r.; Udział w projekcie badawczym „Biblia Edycji św. Pawła”.

Dr hab. G. W i t a s z e k CSSR

Zjazdy naukowe

XXXIII Symposium Biblistów Polskich, Szczecin 13-15.09.1995 r.; International Meeting of the Society of Biblical Literature, Budapeszt 23-26. 07.1995 r.; Tydzień Biblijny, KUL 27-30.11.1995 r.

Referaty i wykłady

Biblia w kulturze, cykl wykładów dla Studium Menedżersko-Związkowego organizowanego przez Wydział Nauk Społecznych KUL; *Historia zbawienia*, cykl wykładów w Kolegium Teologicznym Archidiecezji Lubelskiej; Seminarium na tematy literacko-biblijne w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Tarnopolu (Ukraina); *Stary Testament*, cykl wykładów w WSD Redemptorystów w Tuchowie.

Dr Hubert O r d o n SDS

Zjazdy naukowe

Symposium na temat „W służbie Ewangelii życia” zorganizowane przez Instytut Jana Pawła II i Sekcję Teologii Moralnej Wydziału Teologii KUL, Lublin 28-29.11.1995 r.; Tydzień Biblijny, KUL 27-30.11.1995 r.; Sesja naukowa na temat „Duch dialogu i szacunku. Relacje Kościoł–judaizm w 30 lat od *Nostra aetate*”, KUL 12.12.1995 r.

Referaty i wykłady

Konwersatorium Myśli Jana Pawła II – „*Evangelium vitae*” po *Oświęcimiu ... Poco?*, Instytut Jana Pawła II, KUL – cykl 8 spotkań; *Pismo św. w duszpasterstwie* (2 prelekcje), Goczałkowice 22.03.1996 r.; *Natchniony charakter Biblii*, Katowice 14.06.1996 r.

Dr A. R. S i k o r a OFM

Zjazdy naukowe

Międzynarodowe Koloqium Qumranologiczne, Kraków, czerwiec 1995 r.; XXXIII Symposium Biblistów Polskich, Szczecin 13-15.09.1995 r.; International Meeting of the Society of Biblical Literature, Budapeszt 23-26.07.1995 r.; Tydzień Biblijny, KUL 27-30.11.1995 r.; Sesja naukowa na temat „Duch dialogu i szacunku. Relacje Kościoł–judaizm w 30 lat od *Nostra aetate*”, KUL 12.12.1995 r.

Referaty i wykłady

Teksty biblijne w pismach św. Antoniego z Padwy, WSD Reformatów w Krakowie, 07.10.1995 r.; *Biblia w kaznodziejstwie św. Antoniego z Padwy*, WSD OO. Franciszkanów w Katowicach–Panewnikach, 21.10.1995 r.; *Bóg i człowiek w Psalmach*, referat dla księży, Lublin 17.10.1995 r.; *Spotkanie z Biblią – Historia zbawienia*, Zabrze 20.10.1995 r.; *Ewangelia wg św. Marka*, Zabrze, 15.12.1995 r.; *Refleksje o ofiarowaniu Jezusa*, Katolickie Radio Lublin, 07.02.1996 r.; *Ozędzie Apokalipsy – „księgi wielkiego pocieszenia”*, prelekcja dla zakonników w Paści k/Inowrocławia, 17.02.1996 r.; *Pasja Jezusa*, 6 konferencji w Katolickim Radio Lublin, 29.02-03.04.1996 r.; *Ewangelia wg św. Mateusza*, Zabrze, 15.03.1996 r.; *Ewangelia wg św. Łukasza*, Zabrze, 17.05.1996 r.

Ks. dr J. S u c h y

Zjazdy naukowe

XXXIII Zjazd Biblistów Polskich, Szczecin 13-15.09.1995 r.; Tydzień Biblijny, KUL 27-30.11.1995 r.; Sesja naukowa na temat „Duch dialogu i szacunku. Relacje Kościół–judaizm w 30 lat od *Nostra aetate*”, KUL 12.12. 1995 r.

Referaty i wykłady

Psychologiczne i psychoanalityczne podejście w egzegezie biblijnej, XXXIII Zjazd Biblistów Polskich, Szczecin 14.09.1995 r.; *Elementy ekumeniczne w Starym Testamencie?*, Tydzień Biblijny, KUL 28.11.1995 r.; *Biblia dziś*, cykl wykładów dla studentów Wydziału Nauk Społecznych KUL, Filia w Stalowej Woli; *Wprowadzenie do Pisma świętego*, cykl wykładów dla studentów Kolegium Teologicznego Archidiecezji Lubelskiej; *Wprowadzenie do lektury ksiąg Starego i Nowego Testamentu*, cykl wykładów dla studentów Kolegium Teologicznego Archidiecezji Lubelskiej; *Kościół jako „dom” w Listach św. Pawła*, referat dla księży, Lublin 08.05.1996 r.

Dr Stefan S z y m i k MSF

Zjazdy naukowe

XXXIII Zjazd Biblistów Polskich, Szczecin 13-15.09.1995 r.; Tydzień Biblijny, KUL 27-30.11.1995 r.

Referaty i wykłady

Lektura fundamentalistyczna Biblii i zagrożenia z niej płynące w świetle dokumentu PKB „Interpretacja Biblii w Kościele”, XXXIII Zjazd Biblistów Polskich, Szczecin 14.09.1995 r.; *Biblia podstawą nietolerancji, agresji ...? Pokusa fundamentalizmu w życiu chrześcijańskim*, Tydzień Biblijny, KUL 27.11.1995 r.

p. dr Urszula S z w a r c

Referaty i wykłady

Geografia i elementy historii Palestyny, prelekcja z przeźrocami dla studentów I roku INB.

BARBARA SZIER-KRAMAREK
Lublin

POLSKA BIBLIOGRAFIA BIBLIJNA ZA LATA 1994/1995

WYKAZ UŻYTYCH SKRÓTÓW:

ACr	– „Analecta Cracoviensia”
AK	– „Ateneum Kapłańskie”
Biblia o rodzinie	– <i>Biblia o rodzinie</i> , red. G. Witaszek, Lublin 1995.
Com	– „Communio”. Międzynarodowy Przegląd Teologiczny
CS	– „Colloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne”
CT	– „Collectanea Theologica”
CzST	– „Częstochowskie Studia Teologiczne”
LS	– „Liturgia Sacra”
Metodologia	– <i>Metodologia Nowego Testamentu</i> . Red. H. Langkammer. Pelplin 1994.
PP	– „Przegląd Powszechny”
PPT	– „Przegląd Piśmiennictwa Teologicznego”
RBL	– „Ruch Biblijny i Liturgiczny”
RH	– „Roczniki Humanistyczne”
RSc	– „Resovia Sacra”
RT	– „Roczniki Teologiczne”
RTChAT	– „Rocznik Teologiczny Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej”
SG	– „Studia Gnesnensia”
SPar	– „Studia Paradyskie”
SSHT	– „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”
Starożytny Izrael	– <i>Starożytny Izrael. Od czasów Abrahama do zburzenia Jerozolimy przez Rzymian</i> . Warszawa 1994.
STHSO	– „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”
StT	– „Studia Teologiczne”
STV	– „Studia Theologica Varsaviensia”
SW	– „Studia Warmińskie”
TPow	– „Tygodnik Powszechny”
TST	– „Tarnowskie Studia Teologiczne”
UGd	– „Universitas Gedanensis”
ZKarmel	– „Zeszyty Karmelitańskie”
ZNKUL	– „Zeszyty Naukowe KUL”
Żywe jest Słowo Boże	– <i>Żywe jest Słowo Boże. Metody biblijno-pastoralne</i> , red. B. Polok, Opole 1995 (Sympozja 10).

- A l v e s M. I.: Egzegeza dla Kościoła. Com 15:1995 nr 2 s. 46-51.
- B a b o l i n S.: Otworzyć Pismo święte „na chybił trafił”. Com 15:1995 nr 2 s. 124-131.
- B a g r o w i c z J.: Żydzi i judaizm w „Katechizmie Kościoła Katolickiego”. Sprawozdanie z sympozjum w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. AK 123:1994 z. 2-3 s. 319-322.
- B a l t e r L. [Rec.]: Marienlexikon. T. 1-4. Regensburg 1988-1992. CT 65:1995 nr 1 s. 202-208.
- B a l t h a s a r H. U.: Światło Słowa. Szkice na temat czytań niedzielnych. Poznań 1995.
- B a r t k o w i c z I.: Między historią a Biblią – o „Legionie” S. Wyspiańskiego. RBL 48:1995 nr 3 s. 200-209.
- B a r t n i c k i R. [Rec.]: A. Kowalczyk. Wpływ typologii oraz tekstów Starego Testamentu na redakcję Ewangelii św. Mateusza. Gdańsk 1993. STV 33:1995 nr 1 s. 189-192.
- B a s t i a n e l S., D i P i n t o L.: Biblijne podstawy etyki. Kraków 1994.
- B e d n a r z M.: Wprowadzenie do lektury Pisma świętego. Tarnów 1995.
- B e n d y k M.: Życie Ewangelii. Rok A. Kraków 1995.
- B e ñ o J. A.: Między próbą a wiernością. Rozważania wokół „Pieśni nad pieśniami”. Warszawa 1994.
- Biblia dla każdego. Tekst – komentarz – ilustracje. Red. H. Witczyk. Kielce 1995.
- Biblia dla młodzieży. Tekst: S. Hastings. Oprac. wyd. pol. W. Chrostowski. Warszawa 1995.
- Biblia o rodzinie. Red. G. Witaszek. Lublin 1995.
- B i e l e c k i S.: „Kairos” chrześcijanina według Rz 13,11-14. CT 65:1995 nr 3 s. 85-99.
- B i e l e c k i S.: Nowy Testament o wspólnocie. RT 42:1995 z. 6 s. 151-161.
- B l a q u i è r e G.: Ewangelia Maryi. Warszawa 1994.
- B o c i a n M.: Leksykon postaci biblijnych. Ich dalsze losy w judaizmie, chrześcijaństwie, islamie oraz w literaturze, muzyce i sztukach plastycznych. Kraków 1995.
- B o g a c z R.: Ks. prof. Józef Archutowski (1879-1944): życie i dzieło na tle epoki. RBL 48:1995 nr 1 s. 34-38.
- B o l e w s k i J.: Problematyka dziewiczego poczęcia Jezusa. „Bobolanum” 6:1995 s. 68-91.
- B o r a w s k i S.: Nowe wydanie Biblii Budnego, czyli nieświeskiej. „Rozprawy Komisji Językowej” 21:1995 s. 155-158.
- B o s a k P. C.: Kobiety w Biblii. Słownik – konkordancja. Poznań 1995.
- B r i g h t J.: Historia Izraela. Warszawa 1994.
- B r z e g o w y T.: „Miłość mocniejsza niż śmierć”. Egzegeza Pnp 8, 6-7. AK 125:1995 z. 1 s. 26-33.
- B r z e g o w y T.: Czy Bóg stworzył chaos? CT 64:1994 nr 4 s. 5-21.
- B r z e g o w y T.: Jeroboam I – fundator Królestwa Izraela. STV 1995 nr 1 s. 17-42.
- B r z e g o w y T.: Mesjanizm Deutero-Zachariasza. ACr 27:1995 s. 93-109.
- B r z e g o w y T.: Pierwszy poemat opisujący w Pieśni nad pieśniami (4, 1-7). TST 14:1995-1996 s. 169-195.

- B u b e r M.: Dwa typy wiary. Kraków 1995.
- B u r c z y c k a - W o ź n i a k M.: Reportażu stamtąd nie będzie. Rozmowy z biblistą, biskupem prof. Janem Szlągą. Poznań 1995.
- C a l l a w a y J. A.: Osiedlenie się w Ziemi Kanaan. Okres sędziów. W: Starożytny Izrael s. 89-132.
- C a n t a l a m e s s a R.: Maryja zwierciadłem dla Kościoła. Warszawa 1994.
- C a r r e i r a d a s N e v e s J.: Racjonalność a fundamentalizm w interpretacji Pisma świętego. Com 15:1995 nr 2 s. 68-80.
- C h a l u p a P.: Die Bedeutung der narrativen Analyse für die Bibelarbeit am Beispiel von 2 Sam 13, 1-22. W: Żywe jest Słowo Boże s. 47-56.
- C h m i e l J.: Genisa – verborgenes Erbe. Die Kairoer Genisa und die Genisot der neuzeitlichen Synagogen. ACr 26:1994 s. 169-172.
- C h m i e l J.: Chrześcijaństwo a Qumran. CT 65:1995 nr 1 s. 69-78.
- C h m i e l J.: Grzech i wyzwolenie od grzechu w Nowym Testamencie (spotkanie w Strasburgu 1995). RBL 48:1995 nr 2 s. 137-139.
- C h m i e l J.: Ks. Profesor Aleksy Klawek (1890-1969), biblista i orientalista. RBL 48:1995 nr 1 s. 52-55.
- C h m i e l J.: Model kobiety w Biblii. Zarys hermeneutyczny. RBL 48:1995 nr 4 s. 255-259.
- C h m i e l J.: Sesja kumranologiczna w 25. rocznicę śmierci ks. Aleksiego Klawka (Kraków 1994). RBL 48:1995 nr 3 s. 214.
- C h m i e l J.: Światowy Dzień Biblii. Ekumeniczne Dni Biblijne czy Niedziele Biblijne? RBL 48:1995 nr 2 s. 120-127.
- C h m i e l J.: Zagadka rękopisu Ewangelii św. Marka z grotty 7 Qumran. RBL 48:1995 nr 3 s. 182-186.
- C h m i e l J.: Zagadnienia hermeneutyczne w dokumencie Papieskiej Komisji Biblijnej o interpretacji Biblii w Kościele. STV 33:1995 nr 2 s. 163-167.
- C h o u r a q u i A.: Życie codzienne ludzi Biblii. Warszawa 1995.
- C h r o s t o w s k i W.: Współuczestnictwo w błogosławieństwie Abrahama w Ziemi Świętej dzisiaj. Kolokwium Międzynarodowej Rady Chrześcijan i Żydów, Yaarot Hacarmel, Hajfa, 11-14 VII 1993. CT 64:1994 nr 2 s. 165-168.
- C h r o s t o w s k i W.: 45 lat qumranologii. Materiały z 32. Sympozjum Biblistów Polskich, Częstochowa 15-16.09.1994. CT 65:1995 nr 1 s. 5-7.
- C h r o s t o w s k i W.: 45 Years of Qumranology. 32-nd Symposium of Polish Biblical Scholars. Częstochowa, September 15-16, 1994. CT 65:1995 nr 1 s. 111-115.
- C h r o s t o w s k i W.: Biblia, Żydzi i Polacy w dobie ekumenizmu. Rozm. przepr. W. Oszejca. PP 1995 nr 2 s. 139-152.
- C h r o s t o w s k i W.: Judaizm i chrześcijaństwo jako czynniki odkupienia: Auburn Theological Seminary Nowy Jork, 14-16 III 1994 r. PP 1995 nr 2 s. 221-225.
- C h r o s t o w s k i W. [Rec.]: M. I. Gruber. The Motherhood of God and Other Studies. Atlanta 1992. CT 64:1994 nr 3 s. 183-185.
- C h r o s t o w s k i W. [Rec.]: Sacred History and Sacred Texts in Early Judaism. A Symposium in Honour of A. S. van der Woude. Kampen 1992. CT 64:1994 nr 4 s. 157-159.

- C h r o s t o w s k i W. [Rec.]: M. Baigent, R. Leigh. Zwoje znad Morza Martwego. Historia pewnego oszustwa. Warszawa 1994. CT 65:1995 nr 1 s. 198-201.
- C h r u d z i m s k a K. [Rec.]: G. Bessière. Jezus nie oczekiwany Bóg. Wrocław 1995. „Nowe Książki” 1995 nr 8 s. 30.
- C h r z ą s t o w s k a B. [Rec.]: A. Świderkówna. Rozmowy o Biblii. Warszawa 1994. „Polonistyka” 1995 nr 7 s. 503-505.
- C h r z ą s t o w s k a B. [Rec.]: A. Świderkówna. Rozmowy o Biblii. Warszawa 1994. ZKarmel 1995 nr 2 s. 140-147.
- C i n a l S.: Ks. Prof. A. Klawek i Ks. Prof. J. Archutowski jako religioznawcy. RBL 48:1995 nr 1 s. 55-58.
- C o h e n S. J. D.: Panowanie rzymskie. Powstanie żydowskie i zburzenie Drugiej Świątyni. W: Starożytny Izrael s. 285-325.
- C o n g a r Y.: Duch Święty w „ekonomii”. Objawienie i doświadczenie Ducha. Warszawa 1995.
- C o n g a r Y.: Słuchać i widzieć. „W drodze” 1995 nr 4 s. 39-45.
- C y r a n W.: Rola Ducha Świętego w dziele ewangelizacji (na podstawie Dz 10, 44-48). CzST 21-22:1993-1994 s. 15-36.
- C y r a n W.: Książd kanonik doc. hab. Stanisław Chład (1946-1993). CT 65:1995 nr 1 s. 169-181.
- C y r a n W.: Namaszczenie Jezusa Duchem Świętym i mocą (Dz 10,38). RT 42:1995 z. 1 s. 95-101.
- C z a j k o w s k i M.: Ewangelia a polityka. W: Społeczny wymiar orędzia biblijnego. VII Bydgoskie Dni Społeczne (15-19 III 1993). Red. T. Makowski. Gniezno-Bydgoszcz 1994 s. 77-89.
- C z a j k o w s k i M.: Cud w aspekcie pastoralnym. W: Żywe jest Słowo Boże s. 83-95.
- C z a j k o w s k i M.: Interpretacja Biblii w życiu Kościoła. STV 33:1995 nr 2 s. 183-188.
- C z a j k o w s k i M.: Obcy w Biblii. „Więź” 38:1995 nr 2 s. 131-141.
- C z e r s k i J.: Przypowieści Chrystusa jako gatunek literacki. CS 25:1993 s. 209-230.
- C z e r s k i J.: Znaczenie słów „agonia” – „agonizomai” w Ewangelii św. Łukasza. STHSO 14:1993 s. 15-23.
- C z e r s k i J.: Biblijny sens „błogosławienia” Boga i człowieka. LS 1:1995 nr 3-4 s. 33-52.
- C z e r s k i J.: Mateusz i jego Ewangelia. STHSO 15:1995 s. 47-68.
- C z e r s k i J.: Współczesne metody przekazu przypowieści. W: Żywe jest Słowo Boże s. 37-43.
- D a n i e l - R o p s H.: Życie codzienne w Palestynie w czasach Chrystusa. Warszawa 1994.
- D a n i e l - R o p s H.: Dzieje Chrystusa. Warszawa 1995.
- D a n i e l - R o p s H.: Od Abrahama do Chrystusa. Wyd 5. Warszawa 1995.
- D ą b e k T. M.: Prawo Ducha, które daje życie w Chrystusie Jezusie, wyzwoliło nas spod prawa grzechu i śmierci (por. Rz 8, 2). ACr 26:1994 s. 173-191.
- D e l f i e u x P. M.: Jeśli chcesz żyć. Medytacje biblijne. Warszawa 1994.

- D r e j a A.: Ks. Konrad Marklowski (1912-1990) jako biblista. SSHT 27-28:1994-1995 s. 235-238.
- Dwunastu. Pseudo Abdiasza Historie Apostolskie.* Przekł. [z łac.] E. Nowak, M. Starowieyski. Kraków 1995 (Ojcowie Żywi 11).
- D z i a m s k a G. [Rec.]: A. M. Komornicka. Słownik zwrotów i aluzji biblijnych. Łódź 1994. „Język Polski” 1995 z. 4-5 s. 352-356.
- D z i e m i d o w i c z Cz.: Biblijna teoria wychowania. „Przegląd Edukacyjny” 1994 nr 2-3 s. 131-150.
- E f r a i m b r a t: Jezus – Żyd praktykujący. Kraków 1994.
- E n h o l c - N a r z y ń s k a B.: Ekumeniczny Tydzień Biblijny. RBL 48:1995 nr 2 s. 127-137.
- E p s t e i n D.: Izaak – ojciec i syn. „W drodze” 1995 nr 4 s. 49-57.
- Ewangelia Jana. Przekł. filologiczny z greckiego. Oprac. S. Łuczkiwicz. Warszawa 1994.
- Ewangelia Jezusa Chrystusa według przekazu Czterech. Zestawił J. Szaniecki. Marki-Struga 1995.
- Ewangelia Marka. Przekł. filologiczny z greckiego. Oprac. S. Łuczkiwicz. Warszawa 1994.
- Ewangelia Mateusza. Przekł. filologiczny z greckiego. Oprac. S. Łuczkiwicz. Warszawa 1994.
- Ewangelia według św. Mateusza w nowym przekładzie [z jęz. grec.] A. Świderkówny. Kraków 1995.
- Ewangelia według św. Mateusza. Tłum. [z jęz. grec.], wstęp i komentarz J. Homerski. Lublin 1995 (Biblia Lubelska).
- Ewangelie – fikcje czy prawdy? Red. J. P. Egzegowski. Wrocław 1994.
- F a l v o S.: Duch objawia Jezusa. Łódź 1995.
- F e u i l l e t A.: Maryjna doktryna w Nowym Testamencie a cudowny medalik. (Prywatne objawienia w służbie objawienia Bożego). Gościkowo-Paradyż 1995.
- F i l i p i a k M.: Biblia jako tekst religijny i kulturowy. Lublin 1993.
- F i l i p i a k M.: Chrześcijańska etyka pracy w świadectwie źródeł biblijnych. „Mazowieckie Studia Humanistyczne” 1995 nr 1 s. 87-96.
- F i t y c h T.: Spotkanie biskupów europejskich z myślą o biblijnej formacji chrześcijan (Freising/Monachium 16-19 II 1994). AK 123:1994 z. 2-3 s. 310-311.
- F l e g E.: Mojżesz w opowieściach mędrców. Lublin 1994.
- F l i s J.: Krytyka tekstu Nowego Testamentu. W: Metodologia s. 51-83.
- F l i s J.: Warsztat badawczy początkującego egzegety. W: Metodologia s. 333-351.
- F o l c i k I.: Pismo święte w kazaniach bpa Karola Fischera na tle koncepcji homiletycznych przełomu XIX i XX wieku. RSc 1994 nr 1 s. 147-167.
- F r a n k o w s k i J. [Rec.]: Grecko-polski Nowy Testament. Tłum. R. Popowski, M. Wojciechowski. Warszawa 1993. „Więź” 38:1995 nr 4 s. 107-120.
- F r i t z V.: Archeologia biblijna. Mały słownik. Warszawa 1995.
- G ą d e c k i S.: Wprowadzenie do ksiąg historycznych Starego Testamentu. Gniezno 1992.
- G ą d e c k i S.: Wstęp do ksiąg prorockich Starego Testamentu. Gniezno 1993.
- G ą d e c k i S.: Archeologia biblijna. T. 1-2. Gniezno 1994.

- G a d e c k i S.: Biblijne podstawy etosu własności prywatnej. W: Społeczny wymiar orędzia biblijnego. VII Bydgoskie Dni Społeczne (15-19 III 1993). Red. T. Makowski. Gniezno–Bydgoszcz 1994 s. 63-75.
- G a d e c k i S.: Tradycja a Pismo święte. Gniezno 1995 (Radiowa Katecheza Biblijna 2).
- G a d e c k i S.: Wstęp do Ewangelii synoptycznych. Gniezno 1995.
- G a s i e w s k a D. [Rec.]: Brat John z Taizé. Pielgrzymować z Bogiem: wędrówka przez Stary Testament. Poznań 1995. TPow 1995 nr 30 s. 11.
- G h e d d o P.: Głoszenie Ewangelii w epoce środków masowego przekazu. Com 15:1995 nr 6 s. 96-109.
- G i e m z a J.: Treści biblijne i apokryficzne w ikonach Sądu Ostatecznego. „Fraza” 1995 nr 9 s. 89-95.
- G o d y ń J.: Od Adama i Ewy zaczynać. Mały słownik biblizmów języka polskiego. Kraków–Warszawa 1995.
- G o ł ę b i e w s k i M.: Idea „nowego wyjścia” u Deutero-Izajasza (na podstawie analizy Iz 55, 12-13). RBL 47:1994 nr 4 s. 234-242.
- G o ł ę b i e w s k i M.: Prorocy a polityka. Na przykładzie działalności Izajasza i Jeremiasza. CT 64:1994 nr 4 s. 31-38.
- G o ł ę b i e w s k i M.: Żydowska i chrześcijańska interpretacja pierwszych wierszy Księgi Rodzaju. Od Qumran do Nowego Testamentu. CT 65:1995 nr 1 s. 95-107.
- G o ł ę b i e w s k i M. [Rec.]: A. Świderkówna. Rozmowy o Biblii. Warszawa 1994. „Więź” 38:1995 nr 6 s. 170-173.
- G ó ż d ź K.: Paruzja jako „Dzień Jezusa Chrystusa”. RT 41:1994 z. 2 s. 83-93.
- G r a j e w s k i J.: „Czcij ojca i matkę swoją” w kontekście przymierza synajskiego. StT 12:1994 s. 5-10.
- Grecko-polski Nowy Testament. Wydanie interlinearne z kodami gramatycznymi. Tłum. [z jęz. grec.] R. Popowski, M. Wojciechowski. Wyd. 5. Warszawa 1995.
- G r y z i e c P. R.: Łaska spotkania chrześcijan według św. Pawła. RBL 48:1995 nr 1 s. 17-27.
- G r y z i e c P. R.: Według świętego Marka. Mały przewodnik egzegetyczno-teologiczny. Kraków 1995.
- G r z y b e k S.: Biblia na co dzień. T. 1: Adwent. Boże Narodzenie. I-VI Tydzień zwykły. Warszawa 1995.
- G r z y b e k S.: Kerygmaticzne wartości Pisma świętego w świetle ewangelizacji współczesnego świata. RBL 48:1995 nr 1 s. 27-33.
- G r z y b e k S. [Rec.]: T. Siudy. Refleksje maryjne. Częstochowa 1994. RBL 47:1994 nr 4 s. 288-290.
- G r z y m s k a U.: Radosny aspekt paruzji w Listach św. Pawła do Tesaloniczan. RBL 47:1994 nr 4 s. 247-255.
- H a r ę z g a S.: Światowe inicjatywy apostołatu biblijnego w „Bulletin Dei Verbum” Katolickiej Federacji Biblijnej. RBL 47:1994 nr 4 s. 256-262.
- H a r r i n g t o n W. J.: Klucz do Biblii. Wyd. 3. Warszawa 1995.
- H a s t i n g s S., T h o m a s E., B u r c h A.: Biblia dla młodzieży. Oprac. wyd. pol. W. Chrostowski. Warszawa 1995.
- H e m m e r l e K.: A Słowo stało się Dzieckiem. Rozważania na Boże Narodzenie. Warszawa 1993.

- H e n r i c i P.: „Nie będziesz miał bogów innych oprócz Mnie”. Rozważania nad kuszeniem Jezusa. *Com* 15:1995 nr 1 s. 16-24.
- H e n t s c h e l G.: „Ponieważ Pan was umiłował” (Pwt 7, 8). Miłość w Starym Testamencie. *Com* 15:1995 nr 5 s. 18-27.
- H o m e r s k i J.: Miłość ojczyzny w pismach proroków Starego Testamentu – „posłannictwo czy polityka”. *RSc* 1994 nr 1 s. 7-18.
- H o m e r s k i J.: Królestwo Boże w nauczaniu Jezusa. *RT* 42:1995 z. 1 s. 59-68.
- H o m e r s k i J.: Posłannictwo kobiet w orędziu biblijnym Starego Testamentu. *ZNKUL* 38:1995 nr 1-2 s. 27-35.
- H o m e r s k i J.: Posłannictwo proroków Starego Testamentu. *ACr* 27:1995 s. 141-151.
- H o r n S. H.: Podzielona monarchia. Królestwo Judy i Izraela. W: *Starożytny Izrael* s. 165-214.
- H u g h e s Ph. E.: Objawienie św. Jana. Komentarz. Warszawa 1995.
- H u g u e t M. T.: Izraelu, ludu mój, kim jesteś? Spojrzenie katolickie. Kraków 1994.
- I g n a t o w s k i G.: Faryzeusze w dokumentach Kościoła katolickiego. „Więź” 38:1995 nr 2 s. 142-148.
- Ilustrowana Biblia młodych [Oprac. T. Hergesel. Tłum. jęz. z hebr. i grec.]. Poznań 1995.
- Interpretacja Pisma świętego w Kościele. Przemówienie Ojca Świętego Jana Pawła II oraz Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej. Poznań 1994.
- I z q u i e r d o A.: Cztery poziomy odczytywania Biblii. *Com* 15:1995 nr 2 s. 52-67.
- J a b ł o Ń s k i Z. S.: Śp. O. Rufin Józef Abramek OSPPE (1937-1990). *RBL* 48:1995 nr 1 s. 61-66.
- J a n u k o w i c z D.: Modernistyczny bunt w biblijnym dramacie Hjalmara Bergmana. *RH* 42:1994 z. 1 s. 25-34.
- J a s i Ń s k i A. S.: Przypowieść o dobrym Samarytaninie (Łk 10,30-37). W: *Żywe jest Słowo Boże* s. 97-108.
- J a s i Ń s k i A. S. [Rec.]: S. Potocki. Rady mądrości. Przewodnik po mądrościowej literaturze Starego Testamentu. Lublin 1993 (Jak rozumieć Pismo święte. T. 5). *PPT* 1:1995 nr 1-2 s. 15-16.
- J a s i Ń s k i A. S. [Rec.]: S. Mędała. Wprowadzenie do literatury międzytestamentalnej. Kraków 1994. *PPT* 1:1995 nr 1-2 s. 11-12.
- J ę d r z e j e w s k i K.: Znaczenie i sens modlitwy w Księdze proroka Joela. Warszawa 1995 (Studium Kultury Współczesnej 7).
- J e l o n e k T.: Orędzie Starego Testamentu. T. 3. Kraków 1993.
- J e l o n e k T.: Biblia a nauka. Kraków 1995 (Biblia dla wszystkich 16).
- J e l o n e k T.: Orędzie Starego Testamentu. T. 4. Kraków 1995.
- J e l o n e k T.: Św. Paweł i jego Listy. Kraków 1995.
- J e z i e r s k a E. J.: Proegzystencja wspólnoty chrześcijan „dla świata” według Listów Pawłowych. *CS* 25:1993 s. 231-239.
- J e z i e r s k a E. J.: Zasady nowego życia według Rz 12,1-2. W: *Żywe jest Słowo Boże* s. 109-118.
- J ó z e f F l a w i u s z: Wojna żydowska. Tłum. [z jęz. gr.] oraz wstęp i komentarz J. Radożycki. Wyd. 3 popr. i uzup. Warszawa 1995.
- K a c z m a r e k W.: Biblijny teatr Nô Claudela. *RH* 42:1994 z. 1 s. 15-23.

- K a l i n k o w s k i S.: Refleksje nad przekładem komentarza do Listu św. Pawła do Rzymian Orygenes. CT 64:1994 nr 4 s. 47-60.
- K a m i e n i e c k i J.: Staropolskie przekłady Księgi Rut jako przykład tłumaczenia Biblii. CS 25:1993 s. 323-338.
- K a m i e n i e c k i J.: Zapiski językowe Szymona Budnego (Stary Testament). „Rozprawy Komisji Językowej” 21:1995 s. 145-153.
- K a p e r a Z. J.: 45 lat Qumranologii. CT 65:1995 nr 1 s. 7-30.
- K a p e r a Z. J.: V Międzynarodowe Kolokwium Qumranologiczne (Kraków–Zakrzówek 1995). RBL 48:1995 nr 4 s. 296-297.
- K a p u s t a B.: Jestem chrześcijanką, „W drodze” 1995 nr 3 s. 15-16. [O kobietach w Ewangelii].
- K i e j z a A.: Charakter obecności Chrystusa w Kościele według Ap 1, 12-20. CT 65:1995 nr 4 s. 21-37.
- K l a u c k H. J.: Wczesnochrześcijańska wspólnota kościelna. Kraków 1995.
- K ł o c z o w s k i J. A. [Rec.]: A. Chouraqui. Życie codzienne ludzi Biblii. Warszawa 1995. „W drodze” 1995 nr 7 s. 104-105.
- K o b i e l u s S.: „Sześć” – liczba wybrana przez Stwórcę (symbolika i treści teologiczne). Com 15:1995 nr 3 s. 71-78.
- K o m o r n i c k a A. M.: Modlitwa Pańska. „W drodze” 1995 nr 1 s. 8-17.
- Komunikat Towarzystwa Biblijnego w Polsce. RBL 48:1995 nr 2 s. 141.
- Komunikat Towarzystwa Biblijnego w Polsce. RBL 48:1995 nr 4 s. 297-299.
- K o n a c h W.: Problem czwartej Ewangelii w świetle wybranych fragmentów literatury patrystycznej. RTChAT 36:1994 z. 1-2 s. 123-141.
- K ö n i g F.: Katolicy a Pismo święte. Com 15:1995 nr 2 s. 3-13.
- Konkordancja biblijna do Pisma świętego Starego i Nowego Testamentu Nowego Przekładu z języków hebrajskiego i greckiego. Wyd. 3. Warszawa 1995.
- K o w a l c z y k D.: Znudzeni słowem – znudzeni Bogiem. Gerharda Ebelinga mówienie o Bogu. PP 1995 nr 12 s. 296-304. [Sztuczna inteligencja a Biblia].
- K o w a l i k B. [Rec.]: M. Filipiak. Biblia jako tekst religijny i kulturowy. Lublin 1993. „Akcent” 1995 nr 2 s. 170-172.
- K o z a r y n D. [Rec.]: Biblia a kultura Europy. T. 1-2. Łódź 1992. „Slavia Occidentalis” 51:1994 s. 139-142.
- K o z y r a J.: Ks. Józef Jelito jako bibliista. SSHT 27-28:1994-1995 s. 203-220.
- K r a j e w s k a B.: Brytyjski dramat biblijny. RH 42:1994 z. 1 s. 35-47.
- K r a w c z y k R.: Doktryna antropologiczna Rdz 1-3 jako motyw życia etycznego w Księdze Syracha. RBL 47:1994 nr 3 s. 176-183.
- Księga Daniela. Tłum. [z jęz. hebr. i grec.], wstęp i komentarz J. Homerski. Lublin 1995 (Biblia Lubelska).
- K u d a s i e w i c z J.: Matka Jezusa a rodzina. RSc 1994 nr 1 s. 19-28.
- K u d a s i e w i c z J.: Nowotestamentalne rozumienie pracy na tle ówczesnych poglądów. W: Społeczny wymiar orędzia biblijnego. VII Bydgoskie Dni Społeczne (15-19 III 1993). Red. T. Makowski. Gniezno–Bydgoszcz 1994 s. 49-61.
- K u d a s i e w i c z J.: Biblia księgą objawienia Bożego. W: Katechizm Kościoła Katolickiego – wprowadzenie. Red. M. Rusecki, E. Pudełko. Lublin 1995 s. 29-41.
- K u d a s i e w i c z J.: Grzech – pojednanie – pokuta w Piśmie świętym. W: Ewangelizacja i nawrócenie. Red. E. Szczotok, A. Liskowacka. Katowice 1995 s. 41-52.

- K u d a s i e w i c z J.: Posłowie. W: A. Świderkówna. Rozmowy o Biblii. Wyd. 2. Warszawa 1995.
- K u d a s i e w i c z J.: Soteriologia miłości. W: Czytając „Przekroczyć próg nadziei”. Red. T. Styczeń, Z. J. Zdybicka. Lublin 1995 s. 83-98.
- K u d a s i e w i c z J.: Teologiczno-praktyczny wstęp do Pisma świętego. Skrypt. Wyd. 2 uzup. i popr. Lublin 1995.
- K u d a s i e w i c z J.: „Wierzę w grzechów odpuszczenie” – Dobra Nowina o Bożym miłosierdziu. W: Ewangelizacja i nawrócenie. Red. E. Szczotok, A. Liskowacka. Katowice 1995 s. 277-289.
- K u d a s i e w i c z J.: Wolność od Prawa (Rz 7, 1-4) w świetle historii egzegezy. ACr 27:1995 s. 211-217.
- K u d a s i e w i c z J. [Rec.]: R. Bartnicki. Ewangelie synoptyczne. Warszawa 1993. RT 42:1995 z. 1 s. 111-113.
- L a m a i r e A.: Zjednoczone królestwo. Saul, Dawid i Salomon. W: Starożytny Izrael s. 133-163.
- L a n g k a m m e r H.: Eklezjalne określenie chrześcijan w Listach św. Pawła. CS 25:1993 s. 199-207.
- L a n g k a m m e r H.: Jedność i jedyność Kościoła w świetle Nowego Testamentu. SPAr 3:1993 s. 29-36.
- L a n g k a m m e r H.: Ewangelie synoptyczne. Wstęp – komentarze. Wrocław 1994.
- L a n g k a m m e r H.: Historia interpretacji Nowego Testamentu. W: Metodologia s. 9-32.
- L a n g k a m m e r H.: Metoda historii form. W: Metodologia s. 129-187.
- L a n g k a m m e r H.: Metoda historii redakcji. W: Metodologia s. 189-203.
- L a n g k a m m e r H.: Metoda historii tradycji. W: Metodologia s. 111-127.
- L a n g k a m m e r H.: Metody lingwistyczne. W: Metodologia s. 233-270.
- L a n g k a m m e r H.: Przykłady stosowania różnych metod (z uwzględnieniem metod lingwistycznych). W: Metodologia s. 271-332.
- L a n g k a m m e r H.: Teologia św. Pawła. Lublin 1994 (Teologia NT. T. 2).
- L a n g k a m m e r H.: Wprowadzenie do ksiąg Starego Testamentu (Zarys). Wrocław 1994.
- L a n g k a m m e r H.: Współczesna interpretacja Nowego Testamentu. W: Metodologia s. 33-49.
- L a n g k a m m e r H.: Historia czasów Starego i Nowego Testamentu. Wrocław 1995.
- L a n g k a m m e r H.: „Kościoły domowe” w Nowym Testamencie. W: Biblia o rodzinie s. 7-12.
- L a n g k a m m e r H.: Kościół w Janowej Ewangelii. RT 42:1995 z. 1 s. 69-77.
- L a n g k a m m e r H.: Kościół w Listach św. Jana. RT 42:1995 z. 1 s. 79-83.
- L a n g k a m m e r H.: Mały słownik biblijny. Wyd. 2 popr. i rozsz. Wrocław 1995.
- L a n g k a m m e r H.: Nowy Testament o Kościele. Wrocław 1995.
- L a n g k a m m e r H.: „Sacris litteris inititur”. RBL 48:1995 nr 3 s. 191-193.
- L a n g k a m m e r H.: Znaczenie i rola kobiety w pierwotnym Kościele. ZNKUL 38:1995 nr 1-2 s. 45-53.
- L e v i n e L. I. A.: Okres hellenistyczny. Aleksander Wielki. Powstanie i upadek dynastii hasmonejskiej. W: Starożytny Izrael s. 247-284.

- L e w a n d o w i c z G.: Biblizmy we współczesnym języku polskim. CT 65:1995 nr 4 s. 5-20.
- L e w a n d o w i c z G. [Rec.]: A. M. Komornicka. Słownik zwrotów i aluzji biblijnych. Łódź 1994. CT 65:1995 nr 1 s. 201-202.
- L e w a s z k i e w i c z T.: Łużyckie przekłady Biblii. Przewodnik bibliograficzny. Warszawa 1995.
- List do Galatów. Przekład ekumeniczny. Tłum. [z jęz. grec.] M. Czajkowski i in. Warszawa 1995.
- List św. Jakuba i List św. Judy. Przekład ekumeniczny. Tłum. [z jęz. grec.] M. Czajkowski i in. Warszawa 1995.
- L o m b a r d i L.: Ziemia Święta. Katowice 1995.
- L o s k a T.: Heurystyka integralna: próba syntezy zasad rozumienia i wyjaśniania Pisma świętego w Kościele. Studium z zakresu heurystyki i duchowości biblijnej. Kraków 1995.
- L o u r e ç o J.: Biblia i jej język. Com 15:1995 nr 2 s. 32-45.
- Ł a c h Jan: Dłużnicy miłości. Egzegeza wybranych tekstów Pawłowych. Warszawa 1994.
- Ł a c h Jan: Kodeks domowy w Liście do Kolosan (Kol 3, 18-4, 1). ACr 27:1995 s. 219-231.
- Ł a c h Jan: Ks. Prof. Eugeniusz Dąbrowski jako interpretator Pisma świętego. STV 33:1995 nr 2 s. 139-145.
- Ł a c h Jan: „Owoce Ducha jest miłość”. Com 15:1995 nr 5 s. 28-35.
- Ł a c h Józef: Z myślą o rodzinie. Komentarz biblijno-ascetyczny do czytań ślubnych. Tarnów 1995.
- Ł o p a t k a G.: Seweryn Grabianka – świecki apostoł Biblii. W 30. rocznicę śmierci. RBL 48:1995 nr 4 s. 260-267.
- M a d e j A.: Zranione jest serce moje (Ps 109). „W drodze” 1995 nr 6 s. 64-67.
- M a k o w s k a E.: Pokój i radość w biblijnej koncepcji małżeństwa. UGd 13:1995 s. 72-76.
- Mała Encyklopedia Biblijna. Wyd. 2 popr. Kraków 1995.
- M a ł e c k i Z. [Rec.]: J. Schreiner. Theologie des Alten Testaments. Würzburg 1995. RBL 48:1995 nr 4 s. 300-302.
- M a r a ś R.: Listy Pasterskie. Pomoce naukowe z biblistyki i teologii. Wrocław 1995.
- M a r k o w s k i M. [Rec.]: S. Wielgus. Średniowieczna łacińskojęzyczna biblistyka polska. Lublin 1992. „Studia Mediewistyczne” 1994 s. 137-139.
- M a r t i n G.: Jak czytać Pismo święte. Warszawa 1994.
- M a r t i n i C. M.: Kobieta pośród swego ludu. Kraków 1993.
- M a r t i n i C. M.: Samuel. Prorok religijny i polityczny. Kraków 1994.
- M a r t i n i C. M.: Ewangelia u źródeł. Rozważając w Asyżu o Kazaniu na Górze. Kraków 1995.
- M a r t i n i C. M.: Jak być księdzem? Medytacje biblijne w świetle doświadczeń duszpasterskich św. Pawła Apostoła. Kraków 1995.
- M a r t i n i C. M.: Jak wspólnie modlić się Psalmem? RBL 48:1995 nr 2 s. 116-120.
- M a r t i n i C. M.: Życie Mojżesza. Życie Jezusa. Paschalne życie chrześcijanina. Kraków 1995 (Duc in Altum – Wpłyń na Głębię 14).

- M a t r a s T.: XXXII Sesja Polskich Biblistów (Częstochowa 1994). RBL 48:1995 nr 3 s. 209-213.
- M c C a r t e r P. K.: Okres patriarchów. Abraham, Izaak i Jakub. W: Starożytny Izrael s. 23-59.
- M ę d a l a S.: Śp. ks. Prof. Dr hab. Czesław Jakubiec (1909-1993). STV 31:1993 nr 2 s. 5-7.
- M ę d a l a S.: List do arcykapłana z Qumran (4QMMT) a „jad żmijowy” faryzeuszów. CT 64:1994 nr 3 s. 47-71.
- M ę d a l a S.: Charakterystyczne cechy interpretacji katolickiej. STV 33:1995 nr 2 s. 169-181.
- M ę d a l a S.: Kluczowe problemy w aktualnych badaniach pism qumrańskich. CT 65:1995 nr 1 s. 31-67.
- M ę d a l a S.: Publikacje ks. J. Stępnia z zakresu biblistyki. RBL 48:1995 nr 2 s. 146-148.
- M ę d a l a S.: Śp. Ks. Jan Stępień (1910-1995). RBL 48:1995 nr 2 s. 142-146.
- M ę d a l a S.: Śp. ks. prof. dr hab. Jan Stępień (1910-1995). STV 1995 nr 1 s. 5-12.
- M e n' A.: Syn Człowieczy. Warszawa 1994.
- M e n d e c k i N.: Palestyna i Jerozolima w okresie przedizraelskim. RBL 48:1995 nr 2 s. 81-94.
- M e s s o r i V.: Opinie o Jezusie. „A wy za kogo mnie uważacie?”. Kraków 1994. Metodologia Nowego Testamentu. Red. H. Langkammer. Pelplin 1994.
- M i c h n i e w i c z W.: Idea zjednoczenia narodu w nauczaniu prorockim. StT 12:1994 s. 87-96.
- M i c k i e w i c z F.: Rola Świątyni Jerozolimskiej w życiu i doktrynie Izraela. Com 15:1995 nr 4 s. 37-54.
- M i e l c a r e k K.: Jezus – Ewangelizator ubogich (Łk 4,16-30). Studium z teologii św. Łukasza. Lublin 1994.
- M o y s a S. [Rec.]: I. de la Potterie. Mary in the Mystery of the Covenant. New York 1992. „Bobolanum” 6:1995 s. 171-180.
- M u s z y ń s k i H.: Biblijna koncepcja wyzwolenia społecznego. W: Społeczny wymiar orędzia biblijnego. VII Bydgoskie Dni Społeczne (15-19 III 1993). Red. T. Makowski. Gniezno–Bydgoszcz 1994 s. 23-36.
- M u s z y ń s k i H.: Biblia – Księga Natchniona. Gniezno 1995 (Radiowa Katecheza Biblijna 3).
- M u s z y ń s k i H.: Dekalog. Próba medytatywnego odczytania podczas rekolekcji Księży Biskupów na Jasnej Górze. Gniezno 1995.
- M u s z y ń s k i H.: Dziesięć słów. Pytania współczesnego człowieka o Dekalog. Gniezno 1995.
- M y c i e l s k i L.: Głoście Ewangelię. Kraków 1994.
- M y c i e l s k i L.: Jak czytać Pismo święte?. List do brata. Wyd. 2. Kraków 1995.
- N o n n o s z P a n o p o l i s: Parafraza „Ewangelii św. Jana”. Prolog. Tłum. [z jęz. grec.] H. Wójtowicz. RH 42:1994 z. 3 s. 111-112.
- N o w i c k i A.: Kościół w horyzoncie Królestwa Bożego. Studium eklezjologiczno-biblijne. Wrocław 1995.

- Nowy Testament a judaizm. Materiały z V Sympozjum Teologicznego „Kościoł a Żydzi i judaizm”. Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 18-19 V 1993. CT 64:1994 nr 2 s. 5-132.
- O h l e r A.: Macierzyństwo w Biblii. Kraków 1995.
- O ł ó w A. J.: Motywacje uwielbienia Boga w hymnach Psalterza. Egzegeza wybranych tekstów. StT 12:1994 s. 45-86.
- O r d o n H.: „A był im poddany...” (Łk 2, 51). W: Biblia o rodzinie s. 13-24.
- O r d o n H. [Rec.]: H. Langkammer. Maryja w Nowym Testamencie. Gorzów 1991. AK 123:1994 z. 2-3 s. 323-325.
- O r t k e m p e r F. J.: Neue Wege der Bibelarbeit in Deutschland. W: Żywe jest Słowo Boże s. 11-25.
- O r y g e n e s: Komentarz do Listu św. Pawła do Rzymian. Cz. 1-2. Tłum. [z jęz. grec., łac.] S. Kalinkowski. Oprac. S. Kalinkowski, E. Stanula. Warszawa 1994 (Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy. T. 57).
- O r y g e n e s: Komentarz do Pieśni nad pieśniami. Homilie o Pieśni nad pieśniami. Tłum. [z jęz. łac.] i przypisami opatrzył S. Kalinkowski. Kraków 1994.
- P a c h o l s k i A. [Rec.]: A. Świderkówna. Rozmowy o Biblii. Warszawa 1994. „Arkusze” 1995 nr 7 s. 10-11.
- P a c h o l s k i A. [Rec.]: Z. Ziółkowski. Najtrudniejsze strony Biblii. Warszawa 1994. „Arkusze” 1995 nr 7 s. 10-11.
- P a c i o r e k A.: Człowiek bez Chrystusa w soteriologii Listu św. Pawła do Rzymian. Tarnów 1995 (Rozprawy Naukowe 1).
- P a l o s J. A.: Bóg a sumienie w tradycji biblijnej. Com 14:1994 nr 5 s. 3-18.
- P a w ł o w s k i Z.: Kazanie na Górze – Osiem Błogosławieństw. Toruń [1995] (Wykłady Otwarte 1).
- P e t e r M.: Prehistoria biblijna. Poznań 1994.
- P i e c h S.: Ks. Józefa Archutowskiego umiłowanie Pisma świętego. RBL 48:1995 nr 1 s. 39-43.
- P i n d e l R.: Model ustanowienia czy przezwyciężenia kryzysu w rozwoju (Dz 6, 1-7)? ACr 27:1995 s. 263-282.
- P i s a r e k S. [Rec.]: P. Berglar. Petrus: vom Fischer zum Stellvertreter. München 1991. SSHT 25-26:1992-1993 s. 406-411.
- P i s a r e k S.: Biskup Teofil Bromboszcz (1886-1937) jako bibliista. SSHT 27-28:1994-1995 s. 221-228.
- P i s a r e k S.: Sympozjum polskich biblistów. AK 124:1995 z. 2 s. 301-303.
- Pismo święte Nowego Testamentu. Przekład [z jęz. grec.] oprac. zespół pod red. M. Wolniewicza. Wyd. 5 i 6. Poznań 1994.
- Pismo święte Nowego Testamentu w przekładzie z języka greckiego. Oprac. Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich. Wyd. 9 [na nowo oprac.]. Poznań 1995.
- P o i r e l D.: Medytacja biblijna w duchowym życiu chrześcijanina. Com 15:1995 nr 2 s. 102-123.
- P o l o k B.: Małżeństwo Ozeasa – znakiem kary Bożej dla Izraela? (Analiza tekstu Oz 2,4-15). W: Żywe jest Słowo Boże s. 57-72.
- P o p o w s k i R.: Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu. Wyd. 2. Warszawa 1995.

- P r a d o F l o r e s J o s é H.: Mojżesz. Poza pustynią. Kraków 1994.
- P r o n z a t o A.: Niewygodne Ewangelie. Wyd. 2. Poznań 1994.
- Przewodnik po Biblii. Warszawa 1995.
- P r z y b y l s k i T.: Ks. dr Jan Mazerski SDB (1901-1944), biblista-muzyk. RBL 48:1995 nr 1 s. 44-52.
- P u h a l o L.: Biblijne podstawy i znaczenie prawosławnego monastycyzmu. Białystok 1994.
- P u r v i s J. D.: Wygnanie i powrót. Od zniszczenia przez Babilonię do odbudowy państwa żydowskiego. W: Starożytny Izrael s. 215-246.
- R a f i ń s k i G.: Metody i kierunki interpretacji Pisma świętego. STV 33:1995 nr 2 s. 153-162.
- R a k o c y W.: Chronologia Nowego Testamentu. Kraków 1994.
- R a k o c y W.: Chronologia Starego Testamentu. Kraków 1994.
- R a k o c y W.: Struktura literacka Dz 12, 1-19. CT 64:1994 nr 4 s. 39-45.
- R a k o c y W.: „A Słowo Boże rozszerzało się i rosło”. Programowa funkcja Dz 12, 1-24 w kompozycji księgi. Lublin 1995.
- R a k o c y W.: Bóg – Biblia – rodzina. W: Biblia o rodzinie s. 25-35.
- R a k o c y W.: Metoda narracyjna w interpretacji tekstu biblijnego. RBL 48:1995 nr 3 s. 161-168.
- R a k o c y W.: Przyczynek do dyskusji na temat kompozycji Dziejów Apostolskich. RT 42:1995 z. 1 s. 103-110.
- R a k o c y W.: Retoryczny schemat argumentacji w 1 Kor 1-4. RBL 48:1995 nr 4 s. 231-242.
- R a k o c y W. [Rec.]: L. Alexander. The Preface to Luke' Gospel. Cambridge 1993. CT 64:1994 nr 4 s. 161-164.
- R a k o c y W. [Rec.]: J.T. Squires. The Plan of God in Luke-Acts. Cambridge 1993. RT 42:1995 z. 1 s. 113-115.
- R a m i r e z A.: Lektura Pisma świętego inspiracją miłości społecznej. Com 15:1995 nr 4 s. 105-120.
- R a m i r e z A.: Wyjście Izraelitów z Egiptu. Tradycja hermeneutyczna dla historii ludzkiej. Com 15:1995 nr 4 s. 21-36.
- R o m a n i u k K.: Biblijny traktat o miłosierdziu. Ząbki 1994.
- R o m a n i u k K.: Lectio divina: ascetyczna lektura Biblii. Częstochowa 1994.
- R o m a n i u k K.: Społeczność rodzinna jako fundament społeczeństwa w Biblii. W: Społeczny wymiar orędzia biblijnego. VII Bydgoskie Dni Społeczne (15-19 III 1993). Red. T. Makowski. Gniezno-Bydgoszcz 1994 s. 37-48.
- R o m a n i u k K.: Największa jest miłość. Częstochowa 1995 (Biblioteka „Niedzieli” 15).
- R o m a n i u k K.: Św. Paweł. Życie i dzieło. Wyd. 3 rozsz. Katowice 1995.
- R o m a n i u k K.: Św. Piotr. Życie i dzieło. Wyd. 3 rozsz. Katowice 1995.
- R o m a n i u k K.: Święty Paweł o kobietach. Warszawa 1995.
- R o n d e t M.: Celibat ewangeliczny we współczesnym świecie. Nowy kontekst, wartości ewangeliczne a dobrowolny celibat, wyraz ewangelicznej miłości, celibat a braterstwo. Warszawa 1995.
- R o u x J. P.: Jezus. Kraków 1995.

- R u b i n k i e w i c z R.: Chrystus centrum historii zbawienia. W: Katechizm Kościoła Katolickiego – wprowadzenie. Red. M. Rusecki, E. Pudełko. Lublin 1995 s. 69-78.
- R u b i n k i e w i c z R.: Judaizm. Com 15:1995 nr 4 s. 3-20.
- R u b i n k i e w i c z R.: Pozycja społeczna kobiety w świetle Ewangelii. ZNKUL 38:1995 nr 1-2 s. 55-64.
- R u b i n k i e w i c z R.: Rodzina jako środowisko wychowawcze. W: Biblia o rodzinie s. 37-46.
- R u b i n k i e w i c z R.: Zmartwychwstanie Chrystusa – zmartwychwskrzeszenie nasze. RT 42:1995 z. 1 s. 85-93.
- S t a r o w i e y s k i M.: Żywoty i spisy Apostołów. Materiały do poznania legendy i kultu Apostołów. „Bobolanum” 6:1995 s. 132-154.
- R u b i o M. L.: Chrystus w historii zbawienia. Lublin 1994.
- R u p i k I.: Inspiracje biblijne we współczesnym teatrze religijnym na Śląsku. RH 42:1994 z. 1 s. 49-65.
- R y s i ń s k a E. [Rec.]: A. Unterman. Encyklopedia tradycji i legend żydowskich. Warszawa 1994. „Społeczeństwo Otwarte” 1995 nr 4 s. 42-43.
- S a l e s M.: Wypełnienie szabatu. Od siódmego dnia świętego do Bożego odpoczynku w Bogu. Com 15:1995 nr 3 s. 20-38.
- S a l o m o n A.: Śp. O. Prof. dr hab. Józef Wiesław Rosłon (1929-1993). STV 33:1995 nr 1 s. 13-15.
- S a r n a N. M.: Izrael w Egipcie. Pobyt w Egipcie i Wyjście. W: Starożytny Izrael s. 61-87.
- S c h a r b e r t J.: Jestem Józef, wasz brat. Opowieść o Józefie inaczej niż w Biblii. Kraków 1995.
- S c h e d l C.: Historia Starego Testamentu. T. 1-5. Tuchów 1995. T. 1: Starożytny Wschód i prehistoria biblijna. T. 2: Lud Bożego Przymierza. T. 3: Złoty wiek Dawida i Salomona. T. 4: Zew proroków. T. 5: Ku pełni czasu.
- S c h r e i b e r H.: Überlegungen zu dialogischen Modellen der Bibelarbeit in Gruppen. W: Żywe jest Słowo Boże s. 27-36.
- S i c a r i A. M.: „Zazdrość Boga”. Com 15:1995 nr 1 s. 25-31.
- S i e g F.: Jezus Chrystus, Syn Boży, Syn Maryi Dziewicy (Łk 1, 26-38). „Bobolanum” 6:1995 s. 56-67.
- S i e g F.: Syn Człowieczy–Mesjasz–Syn Boży i Szymon Piotr (Mt 16, 13-20). „Bobolanum” 6:1995 s. 27-48.
- S i k o r a A. R.: Rodzina w nowotestamentalnych „tablicach domowych”. W: Biblia o rodzinie s. 47-67.
- S i m o n H.: Kazania biblijne. Teoria przepowiadania Bruno Drehera (1911-1971). Opole 1995 (Opolska Biblioteka Teologiczna 5).
- S ł a w i ń s k a I.: Misterium mesjańskie Oskara Miłosza „Mephiboseth”. RH 42:1994 z. 1 s. 7-12.
- Słuchać sercem: Słowo Boże przyjmowane w ciszy i wspólnie rozważane. Poznań 1994.
- S m o l k a B.: 1 i 2 List do Tesaloniczan. Wrocław 1995 (Pomoce Naukowe z Bibliistyki i Teologii).
- S o b c z a k A.: Wokół świątyni narodowej. SG 10:1995 s. 247-260.

- Społeczny wymiar orędzia biblijnego. VII Bydgoskie Dni Społeczne (15-19 III 1993).
Red. T. Makowski. Gniezno–Bydgoszcz 1994.
- S t a b i ń s k a J.: Rok łaski Pańskiej. Poznań 1995.
- S t a c h o w i a k L.: Potop biblijny. Tworzywo literackie, treść opowiadania, teologia. Wyd. 2. Lublin 1994.
- S t a c h o w i a k L.: Akcenty uniwersalistyczne w księgach Jonasza i Rut. RT 42:1995 z. 1 s. 17-25.
- S t a n u l a E. [Rec.]: Origenes. Der Kommentar zum Evangelium nach Mattheus. T. 3. Hrsg H. J. Vogt. Stuttgart 1993. „Saeculum Christianum” 1995 nr 1 s. 269-270.
- Starożytny Izrael. Od czasów Abrahama do zburzenia Jerozolimy przez Rzymian. Warszawa 1994.
- Sto lat kościelnego nauczania o Biblii. Materiały z Colloquium Biblicum [Kraków, 17 lutego 1993]. Red. T. Jelonek. Kraków 1993.
- S t o c k K.: Dobra Nowina – Jezus. Orędzie Ewangelii świętego Marka. Kraków 1995.
- S t r a n g e J.: Atlas biblijny. Warszawa 1995.
- S t r z e l e c k a K.: Berit – przymierze. Warszawa 1995.
- S t r z e l e c k i S.: Napomnienia dla kapłanów w Księdze proroka Malachiasza 1, 6–2, 9. StT 12:1994 s. 107-124.
- S u c h y J.: Kronika Instytutu Nauk Biblijnych KUL za rok akademicki 1993/1994. RT 42:1995 z. 1 s. 119-122.
- S u c h y J.: „Mitgekreuzigt werden” und „kreuzigen” im Galterbrief syntaktisch, semantisch und pragmatisch untersucht (Ein Endgegnungsversuch für eine bibel-pastoralische Erklärungsmöglichkeit). W: Żywe jest Słowo Boże s. 119-129.
- S u c h y J.: Wspólnota wierzących jako dom w Pierwszym Liście św. Piotra. W: Biblia o rodzinie s. 69-86.
- S u c h y J. [Rec.]: H. Langkammer. Das Glaubensbekenntnis. Trier 1993. RT 42:1995 z. 1 s. 115-118.
- S y n o w i e c J. S.: Patriarchowie Izraela i ich religia. Kraków 1995.
- S y n o w i e c J. S.: Prorocy Izraela, ich pisma i nauka. Wyd. 2 popr. Kraków 1995.
- S z e w c i w A. [Rec.]: H. Langkammer. Metodologia Nowego Testamentu. Cz. 1-2. Opole 1991. SPAr 3:1993 s. 191-193.
- S z l a g a J.: Krytyka literacka i historyczna Nowego Testamentu. W: Metodologia s. 85-110.
- S z l a g a J.: Duch Święty w dziejach. W: Katechizm Kościoła Katolickiego – wprowadzenie. Red. M. Rusecki, E. Pudełko. Lublin 1995 s. 91-103.
- S z l a g a J.: Historyczna prawda genealogii Jezusa Chrystusa według św. Mateusza. ACr 27:1995 s. 303-313.
- S z l a g a J.: Nawrócenie i pokuta w Liście do Hebrajczyków. ZNKUL 38:1995 nr 1-2 s. 65-77.
- S z l a g a J. [Rec.]: A. Świderkówna. Rozmowy o Biblii. Warszawa 1994. TPow 1995 nr 17 s. 10.
- S z w a r c U.: Sylwetki niektórych postaci kobiecych w starotestamentalnej wspólnocie ludu Bożego. ZNKUL 38:1995 nr 1-2 s. 37-44.

- S z w a r c U.: Układ imion w Rdz 49, 3-17. 19-27 i Pwt 33, 6-25 oraz jego znaczenie. RT 42:1995 z. 1 s. 5-16.
- S z y m i k S.: Współczesne metody analizy tekstu biblijnego na przykładzie Mk 5, 1-20. RBL 48:1995 nr 2 s. 94-100.
- Ś w i d e r k ó w n a A.: Rozmowy o Biblii. Wyd. 2. Warszawa 1995.
- Ś w i e r c z e k E.: Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3. Kraków 1995.
- T o k a r c z y k A. [Rec.]: J. P. Roux. Jezus. Kraków 1995. „Nowe Książki” 1995 nr 8 s. 29-30.
- T o m c z a k R.: Biblijna terminologia i pojęcie cudu. SPar 5:1995 s. 181-188.
- T o m c z a k R.: Nauczycielska działalność Jezusa Chrystusa. SPar 3:1993 s. 151-158.
- T o m c z a k R.: Rozwój idei mesjańskiej w Starym Testamencie. SPar 3:1993 s. 159-176.
- T o m c z a k R.: Święty Jan Chrzciciel herold Jezusa Chrystusa. SPar 4:1994 s. 217-239.
- T r o n i n a A.: „Bóg zechciał pozostawić człowieka w ręku rady jego” (Syr 15, 14). CzST 21-22(1993-1994) s. 37-43.
- T r o n i n a A.: Historia oddziaływania tekstu *Wirkungsgeschichte*. W: Metodologia s. 205-231.
- T r o n i n a A.: Błogosławieństwo życia w rodzinie: Ps 128. W: Biblia o rodzinie s. 87-98.
- T r o n i n a A.: „Pieśń odnowionej świątyni”: Ps 29/30. ZNKUL 38:1995 nr 1-2 s. 9-26.
- T r o n i n a A.: Psalm Salomona oraz ich echa w pismach Nowego Testamentu. Cz. 2. RT 42:1995 z. 1 s. 45-58.
- T r o n i n a A.: Teologia Psalmów. Wprowadzenie do lektury Psalterza. Lublin 1995. (Jak rozumieć Pismo święte 8).
- T s c h i r s c h n i t z A.: Dzieje ludów biblijnych. Warszawa 1994.
- U g l o r z M.: Introdukcja do Nowego Testamentu. Cz. 1. Warszawa 1994.
- V a z A.: Biblia – słowo Boga. Com 15:1995 nr 2 s. 14-31.
- W a l o s z e k J.: Biblijne podstawy muzyki sakralnej. Cz. 1. LS 1:1995 nr 1-2 s. 113-122.
- W a l o s z e k J.: Biblijne podstawy muzyki sakralnej. Cz. 2. LS 1:1995 nr 3-4 s. 153-162.
- W a r z e c h a J.: Historia u Izraelitów. CT 64:1994 nr 3 s. 39-45.
- W a r z e c h a J.: Saul – wybrany, odrzucony i znieśławiony. CT 64:1994 nr 4 s. 22-30.
- W a r z e c h a J.: Wyrażenie „posłać słowo” w Iz 9, 7. RBL 47:1994 nr 4 s. 225-234.
- W a r z e c h a J.: Dawny Izrael. Cz. 1: Od Abrahama do Salomona. Warszawa 1995.
- W a r z e c h a J.: „Niech każdy odrzuci bożki!” (Ez 20, 7). Biblia wobec bałwochwalstwa. Com 15:1995 nr 1 s. 3-15.
- W a r z e c h a J.: Usytuowanie i charakterystyka Dokumentu [PKB]. STV 33:1995 nr 2 s. 147-151.

- W a r z e c h a J.: Uświęcić szabat (Wj 20, 8-11; Pwt 5, 12-15). Com 15:1995 nr 3 s. 9-19.
- W a r z e c h a J.: Zgorszenie Biblią, czyli o niektórych trudnościach w jej czytaniu. Com 15:1995 nr 2 s. 81-101.
- W a r z e c h a J. [Rec.]: A. Rofé. Storie di Profeti. Jerusalem 1988. CT 64:1994 nr 4 s. 153-156.
- W a r z e c h a J. [Rec.]: A. Świderkówna. Rozmowy o Biblii. Warszawa 1994. ZKarmel 1995 nr 2 s. 135-140.
- W a r z e c h a J. [Rec.]: M. Czajkowski. Egzystencjalna lektura Biblii. Lublin 1993. RBL 48:1995 nr 2 s. 149-151.
- W a r z e c h a J. [Rec.]: R. Albertz. Religionsgeschichte Israels in alttestamentlicher Zeit. Göttingen 1992. CT 65:1995 nr 1 s. 191-198.
- Wielki Atlas Biblijny. Red. J.B. Pritchard. Warszawa 1994.
- W i l d P.: Jezus przyszedł w przypowieści. Ćwiczenia do nowego sposobu medytowania. Kraków 1995.
- W i ś n i o w i e c k i R.: Chrystologiczna pełnia objawienia. SW 31:1994 s. 213-224.
- W i t a s z e k G.: Eschatologiczna interpretacja historii zbawienia. W: Katechizm Kościoła Katolickiego – wprowadzenie. Red. M. Rusecki, E. Pudełko. Lublin 1995 s. 221-237.
- W i t a s z e k G.: Kryzys solidarności rodziny w kontekście zmian społecznych zachodzących w starożytnym Izraelu. W: Biblia o rodzinie s. 111-133.
- W i t a s z e k G.: Moc słowa prorockiego. Przewodnik po literaturze prorockiej Starego Testamentu. Lublin 1995 (Jak rozumieć Pismo święte 7).
- W i t a s z e k G.: O ideale życia rodzinnego – Księga Tobiasza. W: Biblia o rodzinie s. 99-110.
- W i t a s z e k G.: Prorocy VIII wieku przed Chrystusem wobec dewiacji kultowych. RT 42:1995 z. 1 s. 27-43.
- W i t a s z e k G.: Separatyzm gminy qumrańskiej. CT 65:1995 nr 1 s. 79-94.
- W i t a s z e k G.: Tendencje partykularystyczne w gminie qumrańskiej. RBL 48:1995 nr 3 s. 169-181.
- W i t c z y k H.: Psalmi – dialog z Bogiem. Katowice 1995 (Attende Lectioni 19).
- W ł o d a r c z y k S.: Istotne wskazania Jezusa dotyczące postępowania moralnego według Mt 19, 16-22. CzST 21-22:1993-1994 s. 45-51.
- W ł o d a r c z y k S.: Święty Łukasz. Teolog historii zbawienia. Częstochowa 1995.
- W o d e c k i B.: Aspekty soteriologiczne przymierza synajskiego. RBL 48:1995 nr 1 s. 1-17.
- W o d e c k i B.: XV Kongres IOSOT w Cambridge (1995). RBL 48:1995 nr 3 s. 214-217.
- W o j c i e c h o w s k i M.: Dwunasty Zjazd Międzynarodowy Society of Biblical Literature oraz Colloquium Biblicum Lovaniense: Lovanium, 7-10 VIII 1994. CT 65:1995 nr 1 s. 183-189.
- W o l n i e w i c z M.: Wczoraj i dzisiaj Biblii (O tekście Pisma świętego). Gniezno 1994.
- W y l ę g a ł a M.: Świadek zmartwychwstania. „W drodze” 1995 nr 6 s. 73-75. [Św. Piotr].

- Z a w a d a M.: Tryptyk o ludzkiej potworności. ZKarmel 1995 nr 3 s. 69-76. [Kain, Cham, Judasz].
- Z a w a d z k i R. K. [Rec.]: A. M. Komornicka. Słownik zwrotów i aluzji biblijnych. Łódź 1994. „Eos” 1994 fasc. 1 s. 146-148.
- Z e l l e r D.: Izrael wobec powołania Bożego. Com 15:1995 nr 4 s. 72-87.
- Z i a j a K.: Rodzina w Psalmach. W: Żywe jest Słowo Boże s. 73-82.
- Z i e l o n k a E.: Samotność Jezusa wobec Ojca. ZKarmel 1995 nr 1 s. 15-24.
- Z i o ł o P.: Metaforyczność poezji hebrajskiej w ujęciu J. G. Herdera. RBL 48:1995 nr 3 s. 193-199.
- Z i ó ł k o w s k i Z.: Biblia. Księga Boga i człowieka. Materiały nie tylko dla katechetów. Warszawa 1995.
- Ż u k o w s k i H.: Spojrzenie na rozdziały cudów w Mt 8-9. StT 12:1994 s. 97106. Żywe jest słowo Boże. Metody biblijno-pastoralne. Materiały międzynarodowego sympozjum biblijno-pastoralnego (Kamień Śląski, 14-18 X 1994). Red. B. Polok. Opole 1995 (Sympozja 10).
- 45 lat qumranologii. Materiały z 32. Sympozjum Biblistów Polskich, 15-16.09.1994. CT 65:1995 nr 1 s. 5-115.